

Tarih Dergisi

Turkish Journal of History

Araştırma Makalesi | Research Article

 Açık Erişim | Open Access

Trablusgarp Harbi'nde Gönüllü Osmanlı Subayları: Bölgeye Sızma Süreçleri, Rütbe ve Pozisyonlarına İlişkin Prosopografik Bir Değerlendirme

Volunteer Ottoman Officers in the Tripoli War: A Prosopographical Assessment of Their Infiltration Processes, Ranks and Positions

Zekeriya Kurşun¹ & Zeynep Bilgin Geçer²

¹ Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

² Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Öz

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki vilayetlerinden sonuncusu 3 Ekim 1911 tarihinde İtalyanların ani baskınıyla sakinlerinin hiç beklemediği anda vurulmuştu. Oysa bu baskından birkaç gün önce İtalyanların İstanbul'a ulaştırdıkları nota, Babıâli tarafından işgale zemin hazırlayacak bir girişim olarak dahi değerlendirilmemişti. Osmanlı Devleti'nin kendisine savaş ilan eden İtalyanlara karşı yapacağı tek hamle, gönüllü subaylarını bölgeye göndermek ve mühimmat bakımından gizlice desteklemek oldu. Bu makale Trablusgarp Harbi'nin başladığı dönemde gönüllülerin bölgeye sızma yöntemlerini, intikal yollarını ve kurdukları bağlantıları ele almaktadır. Aynı zamanda gönüllü subayların harcırahlarına dair tutulan defterler ile Aynelmansur, Derne ve Tobruk karargahlarında görevlendirilmiş 44 Osmanlı subayının kaleme aldığı tercüme-i hâl varakalarından yola çıkarak bölgedeki personelin eğitim durumu ve lisân bilgisi gibi özlük bilgilerini, cephedeki pozisyon ve rütbelerini prosopografik yöntemle incelemeyi amaçlamaktadır. Söz konusu kaynakların sunduğu verilerle savunmada yer alan subayların tespit edilip genel çerçevede savunma profilinin nasıl oluşturulduğuna ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Abstract

The last of the Ottoman Empire's provinces in North Africa was hit by a sudden Italian raid on 3 October 1911 when its inhabitants least expected it. However, the note delivered by the Italians to Istanbul a few days before this raid was not even considered by the Porte as an attempt to prepare the ground for the invasion. The only move the Ottoman Empire could make against the Italians, who had declared war against it, was to send volunteer officers to the region and secretly support them in terms of ammunition. This article deals with the infiltration methods of the volunteers, their routes of transport and the connections they established during the beginning of the Tripolitan War. It also aims to analyse the personal information of the personnel in the region, such as their education and language skills, as well as their positions and ranks at the front with a prosopographical method, based on the books (harcırah defterleri) kept on the allowances of vo-lunteer officers and the autobiography (tercüme-i hâl) of 44 Ottoman officers assigned to Aynel-mansur, Derne and Tobruk headquarters. With the data provided by these sources, it was tried to identify the officers who took part in the defence and to shed light on how the defence profile was formed in general.

Anahtar Kelimeler

Trablusgarp Harbi • Osmanlı Subayları • Tercüme-i Hâl • Özlük-Sicil Kaydı

Keywords

Tripoli War • Ottoman Officers • Autobiography (tercüme-i hâl) • Personnel-Records

Atıf | Citation: Kurşun, Zekeriya, Bilgin Geçer, Zeynep. "Trablusgarp Harbi'nde Gönüllü Osmanlı Subayları: Bölgeye Sızma Süreçleri, Rütbe ve Pozisyonlarına İlişkin Prosopografik Bir Değerlendirme." *Tarih Dergisi-Turkish Journal of History* 88 (2026): 127-151. <https://doi.org/10.26650/iutd.1665315>

 This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2026. Kurşun, Z. & Bilgin Geçer, Z.

 Sorumlu Yazar | Corresponding author: Zeynep Bilgin Geçer zeynepbilgingecer@gmail.com

Extended Summary

In the literature on the Tripolitan War, many aspects of the war have been revealed. However, there are no studies on the quantity and qualifications of the officers sent to the region, their transfer routes and their positions there. This article deals with the methods of infiltration of volunteers into the region, their routes of deployment and the connections they established during the beginning of the Tripolitan War. One of the main objectives of the study is to try to understand the policies and practices of the Unionists in this process by revealing the prosopography of the officers selected on the basis of volunteerism.

The main sources used in the study are the books (*harcırah defterleri*) kept on the allowances of the volunteer officers and the autobiography records (*tercüme-i hâl*) of 44 Ottoman officers assigned to the headquarters of Aynelmansur, Derne and Tobruk. With the data provided by these sources, it was tried to shed light on how the defence profile in Tripolitania was formed by identifying the officers serving in the region. For this purpose, personal information such as the education level and language skills of the personnel in the region, as well as their ranks and positions at the front were analysed using the prosopographic method. The analysed autobiography do not cover the autobiographies of all the officers in charge at the front. However, it is important in terms of constituting an example of the general characteristics of the qualifications of the personnel in the defence of Tripolitania.

It is possible to assume that the allowance books used in this study include a large portion of the volunteers. However, it is seen that there are some unexplained repetitions and the records are updated from time to time. Therefore, this study is limited to the data provided by these records. In addition, memoirs and diaries were also utilised in order to obtain a wider range of data on the dispatch of officers to the region, their transition processes, and their status and position at the front.

While the Committee of Union and Progress and Erkân-ı Harbiye-i Umumiye had a great influence on the selection of officers who volunteered to participate in the war, the government had no involvement in this matter. According to the records kept on volunteers, not every officer who applied was accepted. Although it is not known what criteria the Committee of Union and Progress used in the selection process, it is seen that those who were reliable, able to adapt to the conditions in the region, competent and non-oppositionist were preferred.

The transfer of the officers to the region and their support in terms of equipment, ammunition and cash requirements were organised by the Third Branch under the Erkân-ı Harbiye organisation. The powers of this branch were unofficially expanded under wartime conditions. According to the decision taken at the beginning, the salaries of the officers whose applications were accepted were to be paid to the family members they had previously declared, and fifty gold coins were to be given to each officer for travel preparations. However, as observed in a letter written by Mustafa Kemal Bey to his friend Kerim Bey, it is understood that the Committee of Union and Progress did not fulfil its promises to support the volunteers financially. In this respect, an irregular process was followed regarding the allowances and salaries to be paid to the officers.

The infiltration routes of the officers into the war zone were carried out in a smuggled and civilian manner via Tunisia or Egypt. In order to ensure the secret dispatch of personnel, each officer was given a code consisting of numbers by Erkân-ı Harbiye. The code names were used for communication in dispatch correspondence and during the officers' travelling process. Before reaching their destinations, officers would show these passwords and numbers, which were specially prepared for them, to the staff at transit points such as Egypt in order to prove their true identity. Volunteers were also issued with passports and ID cards with false names, which they would carry along the way. However, the officers travelling to the region were not always compliant in terms of secrecy, and those who acted imprudently were caught at the border areas.

In order to send officers to the front without being captured, the international immunity of the Hilâl-i Ahmer Society was sometimes utilised. According to the data in the allowance books, some of the military officers were disguised as Hilâl-i Ahmer personnel and sent to Tripolitania in various capacities such as nurses or accounting clerks. In addition, since Arabic language was dominant in the war zone, officers who knew this language were expected to be assigned to direct and manage the local population. It is understood that Erkân-ı Harbiye tried to assign those who knew Arabic as a priority. Nevertheless, since more personnel were needed, it is seen that those who did not speak Arabic were also sent.

One of the important data provided by the allowance books is how the personnel sent to the region were organised. The numbers assigned to the volunteers, i.e. the code names by which they would be recognised in their duty areas, are collected in this book. Also included are brief personal details of the personnel, their last duty station and various details about their language skills. The different allowances given to each volunteer according to their destination and the institutions they applied to at the transit points on their way to and from the front are also recorded. According to the data in these notebooks, more than three hundred personnel were recruited from different parts of the state. Among the volunteers who served in Tripolitania were former

cadets who were expelled from the Military Academy, Tunisian civilians and Egyptian officers who resigned while serving in the Egyptian army.

When the defence profile of the Tripolitan War is examined, it is understood that the military personnel assigned to the region due to the conditions of the war generally consisted of middle and lower ranked officers. In the war, where there was no high-ranking commander, the highest ranking officers were at the rank of district governor (lieutenant colonel) and they constitute the lowest group proportionally. A comparison of the allowance books and the autobiographies of 44 officers who served in the region confirms this information. On the other hand, when the careers of the officers whose autobiographies are analysed after the Tripoli War are followed, it is seen that some of them served in the Republican period, while others entered the service of the new states established in the territories that separated from the Ottoman Empire.

Giriş

1878 Berlin Antlaşması'ndan hisse koparamamış olan İtalya, Fransızların Tunus ve Cezayir'i, İngilizlerin de Mısır'ı işgal etmesiyle, Kuzey Afrika'daki Avrupa yayılmacılığının bir paydaşı olmak için uzun zamandan beri Trablusgarp ve Bingazi bölgesinde diğer sömürgeci devletlerin emperyal yöntemlerini takip ediyordu. Özellikle 1881'de Fransızların Tunus üzerinde himaye tesis etmeleri onları cesaretlendirmiş ve uzun zamandır göz diktikleri Trablusgarp'a odaklanmışlardı. Aynı şekilde İtalyanların 1882'de Eritre'de hakimiyet sağlamalarından sonra emperyal arzuları daha da pekişmişti. Trablusgarp'ta ticarî kurumlar ve okullar kurmak ve sömürge altyapısının yerleştirmek için bankacılık, iktisadi işletmeler gibi bazı faaliyetlere giriştiler. İtalyan okulları, Osmanlı Devleti'nin kurduğu okullarla rekabet ederek bölge halkı üzerinde bir nüfuz kurmaya hizmet ederken, 1902'de Trablus ve Bingazi'de şubeleri açılan Banco di Roma da piyasada hakimiyet tesis etmeye başladı. Fakat İtalyanlar elde ettikleri imtiyazlara rağmen bölgede kısıtlandıklarını ve Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp coğrafyasının geri kalmasına sebep olduğunu iddia ediyorlardı. Üstelik Trablusgarp ve çevresinde yaşayan İtalyanlara bir süredir gösterildiği iddia edilen menfi davranışlar ile Osmanlı'nın kendilerine karşı düşmanca tavır sürdürdüğünü öne sürüyorlardı.¹

İtalyanların savaş için öne sürdükleri iddialarına rağmen aslında en temel motivasyonları, Almanya'nın Kongo'dan toprak koparıp bunun karşılığında Fas'ın Fransa tarafından ele geçirilmesine ilişkin her iki devletin de 1911'de anlaşmaya varmış olmalarıydı. Zaten 1900 yılında İtalyanların Fransızlarla yaptıkları gizli anlaşmaya göre de Fransa'nın Fas'ı alması durumunda İtalya'ya Trablusgarp vadedilmişti. Aradan geçen on bir yıl boyunca anlaşmalardan beklenen sonuçları gözleyen İtalya, kendisine vadedilen topraklara girmenin vakti geldiğini, Trablusgarp'ta İtalyanların can güvenliğinin tehdit edildiği bahanesiyle dünyaya duyurdu.²

İtalya 28 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne yirmi dört saat süre tanıyan bir nota verdi. Notada, bölgedeki İtalya vatandaşlarının hak ve çıkarlarının korunmasına dair Osmanlı Devleti tarafından hiçbir önlem alınmayıp yaptırımında bulunulmadığı, İtalya'nın kendi haysiyet ve menfaatini temin etmeye mecbur olduğu ve Osmanlı'nın kötü niyetlerine delalet eden bu eylemsizlik halinin devam etmesi durumunda yirmi dört saat içerisinde harp ilan edileceği bildiriliyordu. Babıâli, Trablusgarp ve Bingazi'nin terk edilip İtalyan kuvvetlerine teslim edilmesini talep eden bu notanın cevabına yönelik olarak diplomasi önerisinde bulunduysa da İtalya sahillerde işgali başlattı.³

Trablusgarp Harbi başladığında Osmanlı Devleti'nin bölgede oldukça az sayıda asker ve subayı vardı. Trablusgarp ve Bingazi'deki bağımsız 42. Tümen (Fırka)⁴ birliklerinin kuvvetleri Arnavutluk ile Yemen'e sevk edilmiş ve mevcutları

¹Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi 1989, ss. 23-37; İsrail Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri: 1911-1916*, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 69; Stefan Hock, "Waking us from this Endless Slumber: The Ottoman-Italian War and North Africa in the Ottoman Twentieth Century", *War in History*, cilt 26, sayı 2 (2019), ss. 211-12.

²Şıvgın, *a.g.e.*, s. 21.

³Hamdi Ertuna, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri: Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1981, s. 127; Celâl Tefvîk Karasapan, *Libya Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Resimli Posta Matbaası, Ankara 1960, ss. 197-98; Şıvgın, *a.g.e.*, ss. 35-36.

⁴1910 sonrası yeniden örgütlenen Osmanlı ordusunun teşkilat şemasına göre Trablusgarp'ta bulunan bağımsız bir tümendi. Ertuna, *a.g.e.*, s. 48.

azaltılmıştı.⁵ Komuta kademelerindeki noksanlıklar, harbin başlangıcında yeniden tanzim edilen birliklerin ve yerli milis kuvvetlerinin başsız kalmasına sebep olmuştu. Oluşan bu boşluk ancak gönüllü subayların bölgeye intikaliyle kapatılabilecekti.⁶ Bu haliyle 42. Tümen, ordunun en zayıf birliği olmasına karşın Trablusgarp'ı savunmaya mecburdu. Genel mevcudunun sadece yarısının bulunmasının yanında silah ve teçhizat yönünden yetersizdi, askerlerinin motivasyon ve eğitimleri de düşüktü. Söz konusu koşullarda, nizâmî bir harp sürdürmeyecek olan tümen ancak gayrinizami harple⁷ bölgeyi savunabilecek, İtalyanların beklediğinin aksine gerilla taktiklerini benimseyecekti.⁸ Osmanlı Devleti'nin bu vaziyet karşısında alabildiği önlem, İtalyanların notasından önce silah ve mühimmat yüklü Derne gemisini bölgeye göndermek olmuştu.⁹ Bununla beraber Arap mebuslar tarafından Trablusgarp'ı savunmasız bırakmakla suçlanan İttihatçılar da mecliste zor durumda kalmışlardı. Bu yüzden hem vatanın beklenmedik bir zamanda işgaline karşı çözüm üretmek hem de siyaseten karşılaştıkları güçlükleri aşmak için hızlı hareket etmek mecburiyetinde idiler.¹⁰

Trablusgarp Harbi ile ilgili literatürde savaşın birçok yönü ortaya konulmuş olsa da bölgeye gönderilen subayların nicelik ve nitelikleri, gidiş güzergâhları ve sahadaki pozisyonlarına odaklanan müstakil bir inceleme bulunmamaktadır. Bu makalenin temel hedefi, gönüllülük esası üzerine seçilen subayların prosopografik profilini ortaya koymak ve İttihatçıların bu süreçteki siyaset ve uygulamalarını anlamaya çalışmaktır. Bu hedef doğrultusunda çalışmada, bölgeye gönderilen askerî personel için tutulan harcırah defterleri ve 44 gönüllü subayın Erkân-ı Harbiye-i Umumiye sunduğu tercüme-i hâl kayıtları mukayese edilerek temel kaynak olarak kullanılmış, böylece Trablusgarp savunmasının genel subay profili tespit edilmeye çalışılmıştır. Farklı kaynak ve literatürde Trablusgarp'a giden subaylardan bahsedilmesine rağmen bunların tam sayısına ilişkin bilgi verilmemektedir. Elimizdeki harcırah defterlerinin, gönüllülerin büyük bir kısmını ihtiva ettiğini varsaymak mümkündür. Ancak defterlerin muhteviyatında izah edilemeyen bazı tekrarlar bulunduğu ve kayıtlar üzerinde zaman zaman güncellemeler yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma söz konusu kayıtların sunduğu verilerle kısıtlı kalmaktadır. Buna rağmen hatırat ve günlüklerden istifade edilerek subayların bölgeye sevk ve geçiş süreçleri, cephedeki durum ve pozisyonlarına ilişkin daha geniş bir veri elde edilmeye çalışılmıştır.

1. Gönüllü Subayların Organizasyonu, Trablusgarp'a Sızma Yöntemleri ve Nakil Noktaları

Askerî güç ve teknoloji bakımından üstün durumda olan İtalyan güçlerine karşı Osmanlı Devleti'nin ordusu zayıf, silahları eksik ve Trablusgarp gibi denizaşırı bir bölgesini koruyup gerekli nakliyatı yapabilmek için donanması yok denecek kadar azdı. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın savaş ilan edildiğinde İstanbul'daki subaylarla yaptığı toplantıdaki değerlendirmelerde de devletin topyekûn bir savaşta kudretsiz kaldığı gözler önüne serilmişti. Buna rağmen Enver Bey ve diğer İttihatçı subaylar, devletçe doğrudan bir müdafaa gerçekleştirilemese bile yerel kaynaklar ve gönüllü subaylarla Trablusgarp'ı savunma yönünde müştereken fikir beyan etmişlerdi. Enver Bey'in evinde yapılan ayrı bir toplantıda söz konusu imkanlar üzerinde yeniden durularak Trablusgarp'ta yapılacak örgütlenme ve direniş

⁵1911'de Trablusgarp'ta 2880, Bingazi'de ise 1200 asker bulunmaktaydı. Halbuki 42. Tümene bağlı birliklerin toplam er sayısı 7518 civarında olmalıydı. Bu oran birliklerin başka tarafa sevkinden dolayı Trablusgarp Harbi başladığı zaman önemli ölçüde azalmıştı. Bkz.: Hamdi Ertuna, *1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1985, ss. 25-27. Ali Fethi Bey ise anılarında 1903-1908 yıllarında Trablusgarp valisi ve kumandanlığı görevinde bulunmuş olan Recep Paşa'nın Arnavutluk'taki isyanlar sebebiyle fırkadaki kuvvetleri çektiğini, buradaki sayıyı düşürdüğünü ifade eder. Bkz.: Orhan Koloğlu (haz.), *Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ve Türk Subayları*, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara 1979, ss. 105-6.

⁶Ertuna, *Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)*, s. 64.

⁷Osmanlı ordusunda gayrinizami harp tecrübesinin oluşumuna ve Osmanlı subayları üzerindeki etkilerine dair bkz.: Mesut Uyar, Edward J. Erickson, *Osmanlı Askerî Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, ss. 426-40.

⁸Uyar, Erickson, *a.g.e.*, s. 446.

⁹*Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi (ATASE)*, 110-9-1-5/48-226-3, Lef 10, 29 Eylül 1911; Buradaki mühimmat İtalyanlardan kaçırılarak Trablusgarp halkı tarafından gizlice limandan teslim alındıktan sonra gemi önlem olarak mürettebatı tarafından batırıldı. Şıvgın, *a.g.e.*, ss. 66-67; *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, sayı 126 (2011), s. 15.

¹⁰Zekeriya Kurşun, *Osmanlı Arapları: Hilafet-Siyaset-Milliyet 1798-1918*, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul 2022, ss. 252-53.

harekâtı için yeni kararlar alındı.¹¹ Bu bağlamda savunmadaki yapılanmanın öncüsünün de Enver Bey (Paşa) olduğunu söylemek mümkündür.

Subayların bölgeye intikal ettirilmesi, gerekli teçhizat, mühimmat ve nakit ihtiyacı yönünden desteklenmesi için işler bir organizasyonun yapılması gerekiyordu. Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyasetinin Üçüncü Şubesi¹² bu organizasyondan sorumlu tutularak Binbaşı Ömer Lütfi Bey'in¹³ yetkisine verildi. Şubenin görevlendirilmesi, saldırının ani gelişmesi nedeniyle İtalyan işgalinin başlamasından ancak on gün sonra yapılabildi. Sevkiyat işlemleri her ne kadar başlangıçta küçük bir grupla yapılmaya çalışılmışsa da İstanbul ve Trablusgarp arasındaki trafiğin artması sebebiyle şube personeli arasına Erkân-ı Harp Binbaşı Aziz Samih¹⁴ ve Erkân-ı Harp Kolağası Kazım¹⁵ ve Binbaşı Ömer Fevzi¹⁶ beyler de katıldı. Personelini gerektiğinde sınır dışına çıkararak teşkilatın işlemlerini sağlayan bu şube, haberleşme ve sevkiyat anlamında Trablusgarp-Bingazi hattı için yapılacak tüm işlemlerin ana karargâhı haline geldi.¹⁷

Aziz Samih Bey anılarında, savaşın başlangıcında Mahmut Şevket Paşa'nın emriyle Erkân-ı Harbiye dahilinde gizli bir şube kurulduğunu, bu şubede vazife alarak güvendiği arkadaşlarıyla birlikte Trablusgarp'ın desteklenmesini sağladıklarını ifade etmektedir. Ayrıca özerk bir yapıda olan şubenin emrine savaş giderleri için yüksek miktarda para verildiğini, ancak bu miktarın harcanmasına ilişkin maliye, muhasebe kalemlerinin ya da masraf memurlarının bir müdahalesi olmadığını söylemektedir. Aziz Samih Bey'in kastettiği şubenin, Üçüncü Şube'den ayrı olarak faaliyet

¹¹Orhan Koloğlu, *a.g.e.*, s. 68. Gönüllü taburlarının kurulmasına dair yapılan hazırlıklar için bkz: ATASE, 110-9-1-5/48-226-3, Lef 4, 26 Eylül 1911.

¹²Trablusgarp Harbi'nden kısa bir süre önce Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye dört şubeden müteşekkil hale getirildi. Üçüncü Şube'nin görev alanları; seferberlik, harekât-ı harbiye lâiyhası, kaleler, demiryolları, teşkilat, konuş, kuvve-i umumiye, asayiş ve jandarma işleri olarak belirlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mazlum İskora, *Erkân-ı Harbiye Tarihçesi*, Harp Akademisi Matbaası, Ankara 1944, s. 36.

¹³Ömer Lütfi Yasan (1878-1956), 1902'de kurmay yüzbaşı rütbesiyle Erkân-ı Harbiye'den mezun olduktan üç yıl sonra Edirne Harbiye Mektebi'nde ders nazırı yardımcısı olarak görevlendirildi. 1906'da binbaşı rütbesiyle Kuleli Askeri İdadisi ders nazırlığına getirildi. 1908'de Erkân-ı Harbiye'nin Üçüncü Şubesi'nde müdür sıfatıyla Trablusgarp Harbi'nin personel ve lojistik ihtiyaçlarını karşılamakla görevlendirildi. 1914'te kaymakam rütbesiyle Erzurum 3. Ordu Menzil Müfettişliğinde görevliken geçirdiği trafik kazası sebebiyle bir süre görevinden uzak kaldı. Osmanlı Mebusan Meclisi için yapılan son seçimlerde memleketi olan Amasya'dan milletvekili seçildi, ancak meclisin feshi üzerine 2 Haziran 1920'de yine Amasya milletvekili olarak Ankara'da kurulan meclise girdi. Ömer Lütfi Bey'in ayrıntılı özgeçmişini için bkz.: Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı, Ankara 1995, III, ss. 66-67.

¹⁴Aziz Samih İlder (1877-1948), Erkân-ı Harbiye'den 1901 yılında mezun olduktan sonra Şam'da ve Hicaz bölgesinde görev yaptı. 1910'da Karadağ hududu, 1913'te de İran hududu için oluşturulan komisyonlarda görev aldı. Birinci Dünya Savaşı boyunca Süvari Kolordusu erkân-ı harbiye reisliği ve Zivin'de ordu erkân-ı harbiye reisliği, 4. Fırka Komutanlığı, İzmir Menzili Mıntokası Müfettişliğinde askeri heyet başkanlığı gibi vazifeleri sürdürdü. 1918'de emekli olmasının akabinde Ankara hükümetinin hizmetine girdi. 1925 yılına dek Batum Şehbenderliği, Samsun Asker Alma Dairesi Başkanlığı ve Samsun Sahil Demiryolları Komiserliği vazifelerini icra etti. 1927'den itibaren iki dönem Erzincan, bir dönem de Kars milletvekilliği yaptı. 1948'de vefat eden Aziz Samih Bey'in Kuzey Afrika'da Türk varlığından bahseden araştırma bir eserinin yanında iki ayrı hatıratı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'ne dair anılarını içermekteyken bir diğeri İran hududunun tespitinde görevli komisyon üyesiyken anılarına ilişkindir. Bkz.: Aziz Samih İlder, C. H. D. Ryder, *Osmanlı-İran Sınırından Anılar*, haz. Ali Murat Kurşun, Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Derneği Yayınları, İstanbul 2014, ss. 4-9.

¹⁵Kazım İnanç (1880-1938), Erkân-ı harp eğitimini 1902 yılında tamamladı. 1904-1909 yılları arasında Erkân-ı Harbiye-i Umumiyenin Birinci Şubesi'nde görevliydi. Trablusgarp Harbi'nin başlarında eğitim için gittiği Almanya'dan döndükten sonra Erkân-ı Harbiye'nin Üçüncü Şubesi'nde görevlendirildi. Balkan Harbi sırasında birlikleri koordine etmek için kurulan genel karargâhta çalıştı. 1913-1914'te Roma'da ataşemiliterlik yaparak diplomatik deneyim edindi. Birinci Dünya Savaşı'nda Birinci, Beşinci ordularda ve Yıldırım Ordular Grubunda hizmet verdi. 1920'de İtilaf Devletlerinin baskısıyla görevinden azledilip açığa alındığında Ankara'ya giderek Millî Mücadeleye katıldı. 1924'te Erzurum 9. Kolordu komutanlığına atansa da sekiz ay sonra bu görevinden affını istedi. 1926'da Samsun'a vali olarak atandı ve bu sırada askerlikten istifa edip emekli bir paşa olarak beş yıl boyunca valilik görevini ifâ etti. 1931-1938 yılları arasında iki dönem İzmir Milletvekilliği yaptı. Ayrıntılı askeri safahatı ve biyografisi için bkz.: *Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989, ss. 124-26; Özlem Elif (Polat) Taş, *Kazım (İnanç) Paşa; Hayatı, Askerî ve Siyasî Faaliyetleri (1880-1938)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.

¹⁶Ömer Fevzi Mardin (1878-1953), asker kökenli bir mutasavvıf olması yönüyle Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin hayli ilginç figürlerinden biridir. Mardinî namıyla bilinen, birçok hukukçu, devlet adamı, şair ve mutasavvıf yetiştiren köklü bir ailenin mensubudur. Babası Basra ve Suriye valiliklerinde görev alan, aynı zamanda Sırat-ı Müstakim ve el-Kahire dergilerinin yazarlarından biri olan Mardinîzâde Arif Bey'dir. Dedesi ise Kadiri-Nakşi tarikatı şeyhliğinin yanında kazaskerlik gibi önemli ilmiye hizmetlerinde bulunmuş Seyyid Yusuf Sıdkı Efendi'dir. Harbiye Mektebi'ni 1898'de tamamladıktan sonra Avusturya ve Almanya'da askeri eğitim aldığı bilinmektedir. 1904 yılında Selanik Jandarma Zabıt Mektebi'nde muallim olarak çalışmış, Trablusgarp Harbi'ne kadar Balkanlar'da çete ve isyan takibinde görevlendirilmiştir. 1913-1914 yılları arasında Enver Paşa'nın emriyle İbn Suûd ile yapılan görüşmelerde komisyon üyesi olarak yer almış, Basra Körfezi'nde Osmanlı Devleti adına önemli misyonlar üstlenmiştir. Daha sonra 1915'te İran ataşemiliteri olarak İran ve havzasındaki aşiretlerin üzerinde cihat propagandası yapmakla vazifelendirilmiştir. Ordu hizmetinden 1923 yılında emekli olarak ayrılmıştır. Trablusgarp'ta bulunduğu yıllarda, bölgede etkin olan Arusi Selami tarikatıyla tanışma fırsatı bularak bu tarikata intisap etmiş, ailesinden gelen tarikat geleneğini sürdürerek sonradan Arusilerin Ömeriyye kolunu kurmuştur. Orduda görev yaptığı sırada birçok silah arkadaşına şehitlik yaptığına dair iddialar bulunmaktadır. Cumhuriyet sonrasında tekke ve zaviyeler üzerindeki yaptırımlara rağmen Cumhuriyet devrimlerine hizmet eden tasavvuf anlayışı sebebiyle Ömerîlerin yaptırımlardan etkilenmediğine ve bu açıdan özerk bir yapıda olduğuna dair görüşler vardır. Kendisinin hem askerliğe hem de tasavvufa dair pek çok telif eseri bulunmaktadır. Ömer Fevzi Mardin'in yaşamı ve tasavvufi görüşlerine dair ayrıntılı bilgi için bkz.: Zekeriya Kurşun, *Necid ve Hısa'da Osmanlı Hâkimiyeti: Vehhabî Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, ss. 209-30; Mim Kemal Öke, *Ömer Fevzi Mardin: Gazi ve Süfi*, İrfan Yayıncılık, İstanbul 2009; Seveda Aktulga Gürbüz, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tasavvufî Kültürle Kamufle Edilen Bir Yapılanma: Ömer Fevzi Mardin'in Ömeriyye Kolu", *Hararın İlahiyat Dergisi*, sayı 50 (2023), s. 198-221.

¹⁷ATASE, 110-9-1-5/15-68-8, Lef 21, 30 Mart 1912.

gösterip göstermediği net olarak anlaşılmasa da Üçüncü Şube'nin yetkilerinin savaş koşulları içerisinde gayri resmî olarak genişletildiği söyleyebilmek mümkündür.¹⁸

Söz konusu durumu destekleyen ayrıntılardan biri de Ömer Lütfi Bey'in, evrak işlerinin artması sebebiyle şubeye yeni memur atanmasına dair yaptığı talebinde, Aziz Samih Bey'in Tunus'ta görevlendirilen şube personeli olduğunu ifade etmesidir.¹⁹ Buna paralel olarak Aziz Samih Bey de anılarında görevli olduğu şubeye bağlı olarak Tunus'ta gizlice çalıştığını aktarmaktadır.²⁰ Dolayısıyla Üçüncü Şube'nin Trablusgarp Harbi sırasında diğer Erkân-ı Harbiye şubelerinden farklı olup harcamalarının denetlenip soruşturulmadığı, ayrıcalıklı bir konumda bulunan bir teşkilat halinde faaliyet göstererek özel koşullarla donatıldığı varsayılabilir. Öte yandan bu kurumun kısa bir süre sonra kurulacak olan Teşkilat-ı Mahsusa faaliyetleriyle ilgilenen şubenin nüvesini oluşturduğu da iddia edilebilir.

İtalyanlara karşı direnişi organize için ihtiyaç duyulacak askerî teçhizatın hazırlanıp gönderilmesi, şubenin görevleri arasındaydı. Bu tür görevler için hazırlanan bir bina Trablusgarp'a gönderilecek mühimmatla doldurulmuştu. Sevkiyata aracı olacak kişiler de yine bu şubedeki görevlilerce belirleniyor ancak bu işlem her zaman resmî memurlar aracılığıyla gerçekleşmeyebiliyordu. Sevkiyat için anlaşılacak kişiler arasında silah kaçakçılığı ile uğraşanlar da vardı. Trablusgarp'ın coğrafi durumu gereği iki ayrı müdafaa grubuna ayrılmış olduğundan harekât, ikmal ve işe farklı bölgeler üzerinden organize ediliyordu. Buna göre Neşet Bey tarafından yönetilen Trablusgarp şubesi, Tunus'tan, Enver ve Mustafa Kemal beyler tarafından yönetilen Bingazi ve Derne mıntıkası da Mısır tarafından takviye ediliyordu.²¹

Harbin ilanından hemen sonra yapılan planlamalardan ilki, gönüllü subayların belirlenmesi ve Trablusgarp'a intikal ettirilme süreçleriyle ilgiliydi. Trablusgarp'a gitmeyi talep edenler, ilk olarak Maarif Nazırı Şükrü²² ve Kara Kemal²³ beylere isimlerini verip gerekli onayı sağladıktan sonra kendileri için belirlenen müstear isimle hareket edebileceklerdi. İsimlerin belirlenmesinden sonra kesin gideceklerin işlerini takip edecek olan yine İttihat Terakkiydi.²⁴ Diğer yandan subayların seçimleri hususunda İttihat Terakki Cemiyeti'nin ve Erkân-ı Harbiye'nin büyük bir etkisi varken, hükümetin bu konuda herhangi bir dahli yoktu.²⁵ Gönüllülerin titizlikle incelenip seçilmesi ve müstear isimlerinin oluşturulması gibi hususlar, İttihat Terakki'nin bu konuda ne denli etkili olduğunu göstermesi bakımından manidardır. Müracaat edip gönüllü olan her subayın kabul edilmediği, bu konuyla ilgili tutulan kayıtlardan da anlaşılacaktır. İttihat ve Terakki'nin tercih konusunda hangi kriterlere bağlı olduğu bilinmese de onları seçen isimlere bakıldığında; güvenilir, bölge şartlarına uyabilecek, yetkin ve partiye muhalif olmayanların tercih edildiklerini tahmin etmek güç değildir.

¹⁸Aziz Samih İlter, *Trablusgarp Harbi'nin Gizli Cephesi*, haz. İbrahim Özen, Çolpan Kitap, Ankara 2019, s. 34.

¹⁹ATASE, 110-9-1-5/15-68-8, Lef 21, 30 Mart 1912.

²⁰İlter, *a.g.e.*, s. 37.

²¹İlter, *a.g.e.*, ss. 34-36.

²²Ahmet Şükrü Bey (1875-1926), İttihat ve Terakki'nin iktidar döneminde uzun süreli olarak maarif nazırlığı yaptı. 1913-1917 yılları arasında savaş koşullarının zorluklarına rağmen eğitim atılımları yapmayı başardı. Türkiye'nin ilk muhalif partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kuruluşunda aktif olarak çalıştı. 1926'da Atatürk'e karşı düzenlenen suikast girişiminde dahili olduğu gerekçesiyle idam edildi. Ahmet Şükrü Bey'in nazırlık dönemindeki faaliyetleri ve İzmir suikastı sebebiyle yargılanmasına ilişkin bkz.: Ersin Müezzinoğlu, "Mahkeme Tutanaklarına Göre İzmir Suikastı ve Ahmet Şükrü Bey", *The Journal of Academic Social Science Studies*, cilt 8, sayı 38 (2015), s. 155-76; Yasemin Tümer Erdem, "Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey'in II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Politikalarına Katkısı", *Türk İncelemeleri Dergisi*, sayı 32 (2015), s. 23-64.

²³Kara Kemal (1875-1926), İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli yöneticilerinden biridir. Cemiyetin sivil kanadını temsil eden Talat Bey'e yakınlığı sebebiyle Küçük Efendi lakabıyla anılan Kara Kemal, Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya misyonunu örgütlemek üzere 1914'te Kafkas İhtilâl Cemiyeti'nin kuruluşunda yer aldı. Milli iktisat politikası doğrultusunda Türk ve Müslüman sermayenin güçlenmesi için faaliyetler yürüttü. Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'un işgesi için ihtiyaç duyulan tüketim maddelerinin naklini temin etmeye çalıştı. Bu süreçte de Kara Kemal Şirketleri olarak anılan milli şirketler kurmayı başararak savaşın son yıllarında Milli İktisat Bankası'nın kurulmasına öncülük etti. Mütareke yıllarında İttihat Terakki fedâilerinden Kara Vasıf Bey'le kurduğu gizli direniş örgütü Karakol Cemiyeti vasıtasıyla Anadolu'ya personel, silah, cephane ve mühimmat göndererek Milli Mücadele'yi destekledi. Cumhuriyetin ilanından sonra İttihatçı kadroları iktidara getirmek amacıyla Ankara'da temaslar kurdu. 1926'da Atatürk'e İzmir'de yapılması planlanan bir suikastın azmettirici olması suçuyla İstiklâl Mahkemesi tarafından giyaben yargılandı ve hakkında idam kararı verildi. Bir süre kaçak olarak bulunduğu İstanbul'da yakalandığı sırada kendi silahıyla intihar ederek hayatına son verdi. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Tuncay Öğün, "Kara Kemal (1875-1926)", *Atatürk Ansiklopedisi*, (22.01.2025), <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kara-kemal-1875-1926/>.

²⁴Orhan Koloğlu, *a.g.e.*, s. 69. Gönüllü subaylara dört katı maaş ve 100'er lira harcırah verildiği kimi kaynaklarda belirtilmesine rağmen bu miktarın her zaman karşılanıp karşılanmadığı bilinmemektedir. Karşılaştırmak için bkz.: Ertuna, *1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal*, s. 34.

²⁵Uyar, Erickson, *a.g.e.*, s. 448.

Müracaatı kabul edilen subayların maaşları, kendilerinin beyan ettiği aile bireylerine ödenecek, bunun yanında yol hazırlığı için her bir subaya ellişer altın verilecekti. Harbiye Nezareti gönüllülerin maaşlarının ödenmesinde sakınca görürse, bu para İttihat ve Terakki'nin iane kaleminden karşılanacaktı.²⁶ Mısır üzerinden giden Mustafa Kemal Bey'in arkadaşı Kerim Bey'e²⁷ yazdığı mektubu, intikal organizasyonu, gidiş güzergahı ve yolculuk sırasında karşılaşılan sorunlara dair önemli ipuçları içermektedir. (Ömer) Naci, Hakkı ve Yakup Cemil gibi İttihat Terakki'nin tanınmış isimleriyle yola çıkan Mustafa Kemal mektubunda, komiteden hiçbir yardım görmediklerini ve kendilerine para verilmediğini ifade etmektedir. Ayrıca komitenin parasının bittiğini, Merkez-i Umumiden talep edilen miktarın bir türlü verilmemesi nedeniyle cemiyet içerisinde sürtüşmeye varan hadiseler yaşandığını nakletmektedir.²⁸ Bu manada İttihat ve Terakki'nin gönüllüleri maddi bakımdan destekleyeceklerine dair vaatlerini karşılamadığı, harcırah ve maaş konusunda düzensiz bir süreç takip edildiği anlaşılmaktadır.

Erkân-ı Harbiye'den gönüllü olan her bir subaya gizliliği korumak için numaralardan oluşan bir kod veriliyordu. Yazışmalarda ve intikal süreçlerinde subayların ismi yerine kod adları üzerinden haberleşme sağlanıyordu. Subaylar nihai varış noktalarına ulaşmadan evvel, kendileri için özel hazırlanan parola ve numaraları gerçek hüviyetlerini ispatlamak amacıyla Mısır gibi geçiş yerlerindeki çalışanlara ibraz ediyorlardı.²⁹ Bu numaraların bulunduğu defterlerin tanzim edilmiş şekline bakıldığında, rütbe esasına dayanan bir kriter tercih edilmediği anlaşılmaktadır. Örneğin ilk sırada 1 numaralı Yüzbaşı Ömer Fevzi Bey bulunmaktayken, 5 numara Binbaşı Enver Bey'e ve 10 numara da Kolağası Mustafa Kemal Bey'e verilmişti.³⁰

Trablusgarp Harbi'ne mülâzım-ı sâni rütbesiyle katılmış olan Nuri Killigil anılarında, söz konusu numaraların harbe katılacak kişilerin gidiş sırasına göre verildiğini belirtmektedir.³¹ Bu husus numaraların rütbe esasına göre oluşturulmadığı bilgisini desteklemektedir. Ayrıca verilen numaraların hiç değiştirilmeden aynı bırakıldığı³² ve Trablusgarp'a gitmese bile atanmış bir subayın numarasının başka birine devredilmediği görülmektedir.³³ Numaraların aynı zamanda harcırah defterlerindeki kayıt sırası olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden kayıtlardan gönüllü subayların hem kodları ve hem de kimin hangi sırada kaydolduğu görülebilmektedir.

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye tarafından numaralandırılan subaylar, yol boyunca taşıyacakları müstear isimli kimlik ve pasaportlara sahipti. Özel olarak düzenlenmiş kimliklerde bulunan isimler, subayların kendileri tarafından seçilebiliy-

²⁶Orhan Koloğlu, *a.g.e.*, s. 69. Gönüllü subaylara dört katı maaş ve 100'er lira harcırah verildiği kimi kaynaklarda belirtilmesine rağmen bu miktarın her zaman karşılanıp karşılanmadığı bilinmemektedir. Karşılaştırmak için bkz.: Ertuna, *a.g.e.* s. 34.

²⁷Abdülkerim Paşa (1875-1923), Birinci Dünya Savaşı başlarında 11. Kolordu komutanı olarak görev aldı. Daha sonra 3. Ordu ve 20. Kolordu komutanlığında hizmet verdi. Savaşın sonlarına doğru Tiflis'te Gürcistan Murahhaslığına getirildi. Mütareke yıllarında Birinci Divan-ı Harbi-i Örfi Başkanlığında vazifeliydi. Öpeli mi lakabıyla bilinir. Kendisine yakın gördüğü arkadaşlarına hazret, kutup gibi makamlar veren Abdülkerim Paşa, yakın arkadaşı olan Atatürk'e de *kutbu'l-aktab* veya *ruhum* şeklinde hitap ederdi. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hülya Tokar, Nurcan Aslan (haz.), *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009, II, ss. 136-37; Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, ss. 158-59.

²⁸ATASE, 110-9-1-11/36-0-33, 31 Mayıs 1913.

²⁹ATASE, 110-9-1-5/54-253-4, Lef 8-27, Ekim-Kasım 1911.

³⁰Savaşın başlarından itibaren tutulduğu anlaşılan harcırah defterlerinde gönüllü subayların rütbelerinin terfi durumunda güncellenmediği anlaşılmaktadır. Bkz.: ATASE, 110-9-1-5/27-122-1, 5 Mayıs 1912; 110-9-1-5/ 27-122-2, 17 Eylül 1912.

³¹Erkân-ı Harp Binbaşı Ömer Lütfi Bey'e müracaat eden Nuri Killigil üzerinde 76 veya 86 yazan bir kâğıt alıp yola koyulduğunu belirtse de Erkân-ı Harbiyece 107 numarasıyla tanındığı anlaşılmaktadır. Karşılaştırmak için bkz.: Serpil Sürmeli, "Nuri (Killigil) Paşa'nın Trablusgarp Savaşı Hatıraları", *Atatürk Dergisi*, cilt 1, sayı 1 (2012), s. 142; ATASE, 110-9-1-5/27-122-1, Lef 20, 5 Mayıs 1912. Nitekim Nuri Bey, Mısır'dan Enver Paşa ile yaptığı yazışmalarda imza yerine 107 numarayı kullandığı bilinmektedir. Öte yandan Nuri Killigil'in kendi kaflesinde saydığı isimler defterin verdiği bilgilerle örtüşmektedir. Kaflesinde saydığı isimlerden amcası Kolağası Halil Bey ve Tunuslu tüccar Ali bin Cebbare, Erkân-ı Harbiye'nin 103 ve 104 numaralarıyla bölgeye intikal ettirdiği isimlerdir. Karşılaştırmak için bkz.: Sürmeli, *a.g.m.*, ss. 142-43; ATASE, 110-9-1-5/27-122-1, Lef 19, 5 Mayıs 1912

³²Trablusgarp'a gönüllü subaylardan 40 numaralı Mülâzım-ı evvel Mustafa Sabri, 41 numaralı Mülâzım-ı sâni Nuri Efendi, 42 numaralı Yüzbaşı Ahmet Şükrü Efendi ve 43 numaralı Mülâzım-ı sâni Hüseyin Remzi efendiler, görev yerlerinden kendilerine verilen izin kâğıtlarında ve Trablusgarp'ta gönüllü olanların listelendiği harcırah defterinde de aynı numaralarla anılmaktadır. Bu açıdan numaraların değiştirilmeden bırakıldığı ve subayların bu numaralarla tanındığı görülmektedir. Karşılaştırmak için bkz.: ATASE, 110-9-1-5/8-37-1, Lef 24, 19 Ekim 1911; ATASE, 110-9-1-5/27-122-1, Lef 10-11, 5 Mayıs 1912.

³³Örneğin 7 numaralı Erkân-ı Harp Binbaşı Vehip Bey (Kaçı) ve 9 numaralı Erkân-ı Harp Binbaşı Selim Bey'e (el-Cezairî) kendilerine ayrılan satırlarda harbe iştirak etmediği için "gitmedi" veya "gönderilmedi" şeklinde işaretlenmiştir. Neden gönderilmediklerine ilişkin bir açıklama bulunmamakla birlikte Vehip Bey'in Yanya'da görevlendirildiği için savaşa katılmadığı anlaşılmaktadır. Karşılaştırmak için bkz.: ATASE, 110-9-1-5/27-122-1, Lef 5-6, 5 Mayıs 1912; *Aşkerî Tarih Belgeleri Dergisi*, sayı 125 (2010), s. 3. Selim Bey'in de siyasi mülahazalar ile gönderilmediğini söylemek mümkündür.

orsa da bu konuda her zaman başarılı bir profil oluşturamadıkları anlaşılmaktadır.³⁴ Savaş boyunca İstanbul, Marsilya ve Tunus'ta cephane, erzak ve para dağıtımı için görevlendirilen Aziz Samih Bey, Tunus'ta Fransız bir komiser tarafından yakalanarak sınır dışı edilen birçok subayın kimlik ve görünüş bakımından uyumsuzluk arz ettiği için deşifre olduğunu aktarır. Örneğin şık giyimli bir subay, profiliyle uyumsuz olarak Portakalci Yahudi Mişon gibi bir kimliğe büründüğünde kontrollerde Fransızların dikkatini çekebiliyordu. Aziz Samih bu durumun açığa çıkmasından sonra yola çıkanların müstear isimlerinin görüntüleriyle uyumlu bir şekilde ayarlanmaya çalışıldığını ifade eder.³⁵ Açığa çıkan subaylar neticede alenacele yola çıktıklarından kendilerine göre doğaçlama davranıyorlar bu da onların kolayca tespit edilmelerine sebep oluyordu.

Bölgeye intikal girişimlerinin yeni başladığı günlerde yaşanan bir hadiseden gizlilik konusunda her zaman uyumlu hareket edilemediği, tedbirsizce davranışlar sergileyenler sebebiyle subayların bazen sınır bölgelerinde yakalandıkları görülebilmektedir. Örneğin Tunus yoluyla Trablusgarp'a geçmeye çalışan beş subay, limanda resmi üniformalarını giyip başlarına fes takmak suretiyle tüm İtalyan ve Fransız gazetelerin dikkatlerini üzerlerine çekerek deşifre olmuşlardı. Harbiye Nezareti'nin büyük tepki verdiği bu vakadan sonra Marsilya ve Tunus'a kadar olan seyahat boyunca Avrupa kıyafetlerinin giyilmesine, hududa varılınca yerli halkın kıyafetlerine benzer ölçüde yine kimlik değiştirilerek hareket edilmesine ilişkin karar verilmiştir.³⁶

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de bölgeye giden kabilelerinde askerî personelin saklanması ve savaş sahasına sızdırılması hususunda işlevsel bir hizmet vermekteydi. Zira 1864 Cenevre Sözleşmesi gereğince Hilâl-i Ahmer personelinin savaş durumunda dokunulmazlıklarının³⁷ bulunması, sağlık ekibinin bir parçası gibi gösterilen askerlerin rahatça geçiş yapmasını sağlıyordu. Bu sayede pek çok askerî personel Hilâl-i Ahmer'in bir çalışanı gibi sağlık ekipleriyle birlikte Trablusgarp'a gidebilmişti. Harcırah defterlerinde geçen kayıtlar, savaşta görev almış gönüllülerin hasta bakıcı veya muhasebe memuru gibi çeşitli sıfatlarla Hilâl-i Ahmer'e dahil edilerek Trablusgarp'a gönderildiğini gözler önüne sermektedir.³⁸ Böylelikle savaş bölgesine mümkün olduğunca çok sayıda subayın geçiş yapması için tüm yollar değerlendirilerek güzergâh rotalarında oluşturulan İtalyan ablukası delinmeye çalışılmıştır.

Subayların Trablusgarp ve Bingazi'ye sızma rotaları daha ziyade Tunus veya Mısır üzerinden kaçak ve sivil olmak suretiyle gerçekleştirilmişti.³⁹ Tunus üzerinden yapılacak geçişler Paris-Marsilya hattı üzerinden mümkün olabiliyordu. Buradan Tunus'a kadar deniz yoluyla gidenler Trablusgarp'a kara yoluyla devam ediyordu. Fakat bu her zaman kolay olmuyordu zira Tunus'taki Fransız idaresi subayların savaş sahasına geçişlerinde problem çıkarabiliyordu. Halil Bey⁴⁰ anılarında gönüllülerin Paris'ten çıkabilmeyi başarsalar bile kimi zaman Tunus'ta uzun süre beklemek hatta Marsilya'ya geri dönmek zorunda kaldığını aktarır.⁴¹

³⁴Halil Bey yola çıkarken kendisine Halit Muzaffer adını seçmişti. Nuri Killigil ise Tunus'ta kendisine Macar asıllı Paulas adını kullanmayı tercih etmişti. Ancak her ikisi de inşa ettikleri bu kimliklere rağmen kontrollerde fark edilmişlerdi. Bkz.: Orhan Koloğlu, *a.g.e.*, s. 79; Sürmeli, *a.g.m.*, s. 46.

³⁵Tunus'ta yakalan subayların sayısı gittikçe artınca Aziz Samih Bey bir ara Fransız komiserine rüşvet vermeyi bile aklından geçirmiş, ancak kendini Türk muhibbi olarak tanıtan Fransız komiserin açıklamasından sonra yaşanan durum meydana çıkmıştı. Fransız komiseri Mösyö Marzac'a göre, subaylar çoğu zaman ucuz olduğu için vapur yolculuklarını daha çok tercih edilen üçüncü mekide yapıyorlardı. Bu mevki Fransız kolluk kuvvetlerinin güvenlik gerekçesiyle titizlikle incelediği bir bölüm olduğu için sahte kimliğe sahip olduğundan şüphelenilen kişilere tahkikat yapılıyor, bunun sonucunda da pek çok Osmanlı subayı yakayı ele verebiliyordu. Bkz.: İltar, *a.g.e.*, ss. 94-97. Görünen o ki Mösyö Marzac (Marzac Louis Marcel) tarafından görülen iyilikler karşılıksız bırakılmak istenmemiş, bir nişanla taltif edilmeye bile kalkışılmıştı. Bkz.: ATASE, 110-9-1-5/36-165-4, Lef 2-4, ty.

³⁶Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye'nin bu konudaki tepkisi dikkat çekicidir: "Elbise-i askeriye ile gidenler adeta iz'ânsız adamlardır. Bu gibilerin Trablus'a azimetlerinden eminim ki bir faide hasil olmaz." Bkz.: ATASE, 110-9-1-5/48-230-2, 14 Kasım 1911.

³⁷Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Kızılay, Ankara 2002, s. 66.

³⁸ATASE, 110-9-1-5/27-122-1, Lef 24, 5 Mayıs 1912.

³⁹Ertuna, *a.g.e.*, s. 43.

⁴⁰Halil Kut (1882-1957), 1905 yılında Erkân-ı Harbiye'den mezun oldu. 1912'de erkân-ı harp binbaşılığı terfi ettikten bir yıl sonra 2. Kolordu erkân-ı harbiyesinde görev aldı. 1913'te Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti Üçüncü Şube'ye atandı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Basra Vilayeti vali vekilliği ve 6. Ordu Kumandanlığı görevlerini yürüttü. 1918 yılından itibaren Şark Orduları Grubu komutanlığında görev aldı. 1920'de ordudan uzaklaştırıldıktan sonra 1923'te kendi isteğiyle emekli oldu. Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya savaşlarında çeşitli nişan ve madalyalarla taltif edildi. Enver Paşa ve Nuri Killigil'in amcasıdır. Ayrıntılı askerî safahatı için bkz.: Toker, Aslan, *a.g.e.*, III, ss. 194-96.

⁴¹Orhan Koloğlu, *a.g.e.*, s. 78. Tümen erkân-ı harbiye reisliğine atanmış olan Binbaşı Fethi (Okyar), beraberindeki Yüzbaşı Tahir ve üç doktorla birlikte Tunus'ta Bükemmes Hudut Karakolu bölgesinden Trablusgarp'a ulaşmışlardı. Bunlar 12 Ekim 1911'de Saniyet Beniadem'deki tümen karargahına ulaşabildiler. Ertuna, *a.g.e.*, s. 43.

İstanbul'dan yola çıkan bir subayın Marsilya'ya gidişi uzun bir tren yolculuğu yapmasını gerektiriyordu. İstanbul, Edirne, Filibe, Sofya, Niş, Belgrad, Budapeşte, Viyana, Zürih, Basel, Belfort hattı üzerinden hareket edenler, beş günün sonunda Paris'e varıp buradan da Marsilya'ya yine bir trenle ulaşabiliyordu. Osmanlı'nın Paris sefarethanesi Trablusgarp'a geçiş yapacak subayların harcırahlarını vermekle vazifeliydi.⁴² İşler yolunda gittiği takdirde Marsilya'dan kalkan bir vapurla Tunus'a rahatlıkla varılabilmesi mümkündü. Ancak İtalyanların zaman zaman vapurlardaki yolcuları denetlemek için gemileri durdurup bölgeye sızmaya çalışanları deşifre ettiği de oluyordu. Hilâl-i Ahmer kafilesiyle Trablusgarp'a giden subaylardan biri olan Topçu Yüzbaşı Ali Haydar, günlüğünde bir İtalyan kruvazörünce durdurulan Fransa bandralı Manouba (Menube) adlı gemiyle hareket halindeyken askerler tarafından fark edilip tutuklandıklarını ifade eder.⁴³ Ali Haydar Efendi'nin aksine şanslı yaver gidip yakalanmayanlar ise Marsilya'dan Tunus'un Safaks şehrine kadar vapurla seyahat edebiliyordu. Buradan Gabés, Benî Gardene (Beni Guardene) gibi Tunus'un sahil şehirlerinden otomobil ya da develerle ulaşım imkânı sağlanabiliyordu. Nihayet sınırdan Trablusgarp'a ulaşıp Aziziye'de konuşlanan karargâha varılması yaklaşık elli günü bulabiliyordu.⁴⁴

Trablusgarp'taki harekâta katılma rotasından bir diğeri Mısır güzergâhıydı. Toplanma bölgesi olarak önemli bir durak olan Mısır'a gidecek bir subay, İstanbul'dan İzmir'e daha sonra da İskenderiye'ye deniz yoluyla gidebiliyor, ardından demir yoluyla Kahire'ye ulaşabiliyordu. Buradan Bingazi'ye sahil yoluyla geçmek mümkündü. Savaşın başlangıcında bu rota daha işlek olmasına rağmen İtalyanların, İngiliz işgalindeki Mısır yönetimine verdiği ultimatomlar sonucu sevk-yatlar zorlaşmıştı. Cepheye sonradan intikal edenler, İngilizlerin müdahalesi nedeniyle çok daha dolambaçlı ve develerle katedilebilen uzun bir güzergâhı takip etmek zorunda kalıyorlardı.⁴⁵

Mısır Komiserliği buradan geçiş yapacak subaylar için neredeyse menzil müfettişliği vazifesi görüyordu. Gazi Muhtar Paşa'nın vekilharcı Abdülatif Ağa, İskenderiye'den yola çıkanların tüm ihtiyaçlarını ve harçlıklarını temin ediyordu.⁴⁶ Aynı zamanda Ömer Tosun Paşa⁴⁷ da Osmanlı subaylarına doğrudan doğruya yardım ve destek vermekten kaçınıyor, subayların çiftliğinde konaklamasına izin verdiği de oluyordu. Subaylar burada birkaç gün dinlendikten sonra Mısır'a özgü yerel kıyafetlerle yola devam ediyordu.⁴⁸ Öte yandan Osmanlı subaylarının geçiş noktası haline gelen bölgeyi sıkı takip etmeleri hususunda İtalyanlar tarafından İngilizlere her ne kadar ciddi baskılar yapılsa da yerli halkın Osmanlı subaylarıyla olan iş birliği de oldukça güçlüydü. Başka bir ifade ile Mısır'dan çıkışa kadar Trablusgarp yolcusu olmak bir dezavantaj oluşturmuyordu.

Trablusgarp'a geçiş yapan ilk katile Enver Bey'in başını çektiği grup olmuştu. Bu katile deniz yoluyla İskenderiye'ye, akabinde de Trablusgarp'a vardıldıktan sonra daha büyük ve kalabalık olan bir sonraki grup Eşref Bey'le⁴⁹ birlikte intikal etmişti. Eşref Bey'in yanında bölgeye gönüllü ve mühimmat sevk-yatının sağlanmasında önemli bir rol oynayan Cezayir

⁴²İsmail Sabah, Gürsel Akingüç (haz.), *Bir Çanakale Şehidinin Trablusgarp Günlüğü: Topçu Kıdemli Yüzbaşı Ali Haydar Efendi*, Türk Şehitlikleri İmar Vakfı, İstanbul 2020, ss. 50-57.

⁴³Günlüğün sahibi Ali Haydar ve kafilesindeki Hilal-i Ahmer personeli İtalyanlar tarafından bir ara tutuklandılarsa da yedi gün kadar süren esaretten sonra salıverilmişlerdi. Sabah, Akingüç, a.g.e., ss. 60-77.

⁴⁴Sabah, Akingüç, a.g.e., ss. 77-95.

⁴⁵Nazmi Songar'ın bulunduğu katile İngilizlerin engellemesi üzerine çok daha çetrefilli bir rotayı takip etmek zorunda kalan gruplardandı. Zor olduğu kadar tehlikeli bir yolculuk yapmak zorunda kalan bir kafilenin savaş bölgesine varışı aylarca sürebiliyordu. Nazmi Bey, yolculuğunun altmış beş gün sürdüğünü aktarır. Bkz.: Yusuf Gedikli (nşr.), *Trablusgarp Cephesi Hatıraları*, Bilgeoğuz, İstanbul 2009, ss. 22-36.

⁴⁶Orhan Koloğlu, a.g.e., s. 71.

⁴⁷Ömer Tosun Paşa (1872-1944), Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunlarından olup Said Halim Paşa'nın kayınbiraderiydi. Trablusgarp'ta olduğu gibi Balkan ve Birinci Dünya savaşlarında da Osmanlı yanlısı bir tutum sergilemiştir. İttihad-ı İslam görüşüne sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ü. Gülsüm Polat, "İmparatorluğun Son Savaşında Sivil Seçkinler: Mısır Hıdiviyet Ailesi ve Faaliyetleri", *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022, VIII, s. 224.

⁴⁸Yusuf Gedikli, a.g.e., s. 21.

⁴⁹Eşref Sencer Kuşçubaşı (1873-1964), dedesi ve babasının Osmanlı sarayında kuşçubaşı olarak çalışması hasebiyle Kuşçubaşızâde olarak anılır. Harbiye Mektebi'nde okurken babasıyla birlikte II. Abdülhamit tarafından Hicaz'a sürüldü. Trablusgarp ve Balkan savaşlarına katılarak gönüllü milislerin hareketini sevk etti. Balkan Savaşı'nda kaybedilen Edirne'nin geri alınmasında ve Batı Trakya'da müstakil bir Türk cumhuriyetinin kurulmasında önemli rol oynadı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkistan'da Ruslara karşı Yedisu-Kırgız ayaklanmasını başlattı. Kuzey Afrika'da Müslümanların İslam birliği hareketine katılması için çalışmalar sürdürdü. Aynı yıllarda İngilizler tarafından Malta'da esir olarak tutulduysa da kaçmayı başardı. Cumhuriyetin ilanından sonra yüzellilikler arasında yurt dışına çıkarıldı ve sürgün hayatı yaşadı. Türkiye'ye döndükten sonra vefatına değin Söke'de yaşadı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Necmettin Şahiner, "Eşref Sencer Kuşçubaşı", *DİA*, XXVI, ss. 471-72; Benjamin C. Fortna, *Kuşçubaşı Eşref: Efsane Teşkilat-ı Mahsusa Subayının Hayatı*, çev. Selçuk Uygur, Timaş, İstanbul 2018.

ve Tunus'un nüfuz sahibi sakinleri de bulunuyordu. Böylelikle Avrupa müstemlekesi olan eski Osmanlı topraklarında propaganda imkânı da sağlanabilmişti.⁵⁰ Eşref Bey, İskenderiye'ye gelip buradan Trablusgarp'a geçiş yapacak olanları, hazırladığı rehberler aracılığıyla intikal ettirebiliyordu.⁵¹

Ekim 1911 itibariyle başlayan sızma süreci kafieler halinde bir sene boyunca sürecek, bu durum muharebe üzerinde olumlu bir hava yaratarak yerlilerin savaşa katılımını arttıracaktı.⁵² Başlangıçtaki plana göre subaylar Trablusgarp'taki gönüllü birliklerin emir ve komutasını üzerine almadan yalnızca danışmanlık yapacaklardı. Ancak görev yerlerine ulaşan subaylar, sevk, idare ve yönetimde tam yetki almışlardı.⁵³ Gönüllü subayların Trablusgarp'a varmalarının ardından bölgedeki savunma üç ana bölgeye ayrıldı. Birinci bölgedeki Trablus Komutanlığı Miralay Neşet Bey'in, ikinci bölgedeki Bingazi Komutanlığı aynı zamanda tüm savunmanın genel komutanı olan Enver Bey'in, üçüncü bölgedeki Derne Komutanlığı ise Binbaşı Mustafa Kemal'in idaresi altındaydı.⁵⁴

Bölgenin savunması kaçak yollarla getirilen mühimmat ve erzak yardımıyla bir yıl boyunca sürdürüldü. Bu süre zarfında güçlü bir savunmayla İtalyanların iç kesimlere girmesi uzun süre engellenerek sınırlandırılmış olmasına rağmen onları sahil kesiminden söküp atmak da mümkün olmamıştı. Üstelik 1912'nin sonlarına doğru bölgenin ihtiyacı olan sevkiyatta ciddi sıkıntılar yaşanmakla birlikte Balkanlardaki kargaşa ortamı gittikçe arttığından mücadelenin bir anlaşmayla bitirilerek sonlandırılması için çalışmalar yürütüldü.⁵⁵ Barış görüşmelerinin neticesinde 18 Ekim 1912'de imzalanan Uşi Antlaşmasıyla Trablusgarp'ın tahliyesine karar verildi. Balkanlarda ortaya çıkan yeni bir savaşın etkisiyle imzalanan barış anlaşması, İtalya'ya Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal edebilme fırsatı kazandırdı.⁵⁶ Bölgede görevli olan subaylar anlaşma maddeleri gereğince Aralık 1912 itibariyle tahliye edilmeye başlansa da İtalyanlara karşı direnişe devam eden yerel kuvvetlere verilen maddi destek sürdürüldü. Ayrıca subaylardan bazıları mücahitlerin direnişini desteklemek üzere gönüllü olarak bölgede kaldılar.⁵⁷ Bu bağlamda daha sonra Libya'da İtalyanlara karşı sürdürülen mücadeledeki öncülerin, geride bıraktığı izleri günümüzde hâlâ Libyalılar tarafından dile getirilen bu gönüllü subaylar olduğunu söylemek abartı değildir.

2. Gönüllü Subayların Özlük Bilgilerine İlişkin Prosopografik Değerlendirmeler

Trablusgarp'taki mücadele sırasında subayların tercüme-i hâl kayıtları Bingazi'de toplanmıştı.⁵⁸ Bu uygulama muhtemelen bölgeye intikal ederek göreve başlayan subaylar hakkında terfi, taltif ve görevlendirme gibi işlemler için resmi ve ayrıntılı kayıtların oluşturulması amacıyla yapılmış, karargâhlardaki personel de şahsi bilgilerini kendi el yazısıyla yazarak merkez karargâha göndermişti. Aşağıda bu tercüme-i hâllerin toplandığı bir dosyadaki⁵⁹ bilgilerden yola çıkarak Aynelmansur, Derne ve Tobruk karargahlarında görevli 44 subayın pozisyon, eğitim ve rütbe gibi özellikleri değerlendirilecektir. Elbette bu kayıtlar, cephedeki tüm görevli subayların özgeçmişlerini kapsamayıp zikredilen noktalardaki birkaç subayın durumunu özetler bir mahiyet arz etse de Trablusgarp Harbi'ne katılanların niteliklerinin genel özelliklerine örnek teşkil etmektedir.

⁵⁰Orhan Koloğlu, *a.g.e.*, s. 70; Fortna, *a.g.e.*, s. 104.

⁵¹Orhan Koloğlu, *a.g.e.*, s. 71.

⁵²Uyar, Erickson, *a.g.e.*, s. 448.

⁵³Ertuna, *a.g.e.*, s. 34.

⁵⁴Derne Komutanlığı savaşın başında Ethem Paşa'nın emrindeyken, rütbesi çok kısa süre önce binbaşılığa yükseltilen Mustafa Kemal Bey'e Aralık 1911'de devredilmişti. Bkz.: Ertuna, *a.g.e.*, s. 37; *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, sayı 125 (2010), ss. 27-30.

⁵⁵Kurtcephe, *a.g.e.*, ss. 215-21.

⁵⁶Karasapan, *a.g.e.*, s. 216.

⁵⁷Karasapan, *a.g.e.*, s. 218.

⁵⁸ATASE, 110-9-1-5/20-83-18, 30 Mayıs 1912; ATASE, 110-9-1-5/2189-7, 5 Haziran 1912.

⁵⁹ATASE, 110-9-1-5/27-116-3, 30 Mayıs 1912.

Ele alınan dosyanın içerisinde çeşitli rütbelerde subaylara ait 44 tercüme-i hâl varakası ile taltif edilmesi öngörülen 10 erkân-ı harp subayının künye kayıtları bulunmaktadır. Erkân-ı harp subaylarının askerî safahatını sunan ayrıntılı özgeçmişleri bu dosyada bulunmasa da Erkân-ı Harbiye-i Umumiyenin haklarındaki kararları künye kayıtlarının üzerine not edilmiştir. Diğer yandan, tercüme-i hâllerin hepsinde tarih bilgisi olmamasına rağmen, genel olarak Mayıs-Temmuz 1912 tarihlerinde hazırlandıkları anlaşılmaktadır. Bu dönem aynı zamanda İtalyanlarla arabuluculuk ve barış görüşmelerinin yapıldığı aylar⁶⁰ olması hasebiyle taltif ve yeniden görevlendirme gerekçesiyle bazı subaylardan ayrıntılı özgeçmişlerinin talep edildiği fikrini güçlendirmektedir.

Subayların kendi el yazılarıyla hazırladığı tercüme-i hâl kayıtlarının şekilsel özelliklerine bakıldığında bazılarının form, bazılarının da düz metin halinde hazırlanmış olduğu görülmektedir. Form şeklindeki tercüme-i hâl kayıtları, altı farklı kategoride sorular içermekte olup soruların yanlarında her birine ayrılmış boşluklar bulunmaktadır. Bu anlamda tercüme-i hâl varakasının sağ tarafı sorulara ayrılmışken, sol tarafı subayın cevaplarını içeren bir tablo halindedir. Formun ilk kısmında personelin özlük bilgisi kategorisine ait sorulara cevap verilmesi istenmiştir. İsim, aile bilgisi, evlilik durumu ve yaş gibi hususlar, subayların ilk olarak kaydetmesi beklenen bilgilere ilişkindir. İkinci kısım ise tercüme-i hâl sahibinin hangi mekteplerde ve hangi yıllarda okuduğu ile ilgili olup eğitime ilişkin bilgilerin istendiği bölümdür. Formdaki üçüncü kısım, subayın rütbesi ve terfi tarihleriyle birlikte kısa askerî safahatına ayrılmıştır. Devlet muharebelerinde veya çete-eşkiya takibinde bulunup bulunmadığı, bulunmuşsa hangi tarihlerde görev aldığı bu kısımda sorulan sorular arasındadır. Dördüncü kısım nişan bilgilerine aitken, beşinci kısım da subayın telif ettiği bir eseri olup olmadığına ilişkindir. Altıncı kısım ise subayın lisân bilgilerinin istendiği kısımdır.⁶¹ Form şeklinin haricinde klasik formatta yani düz metin olarak yazılan tercüme-i hâllerde ise subaylar zikredilen bilgileri kendi tercihinin bağlı olarak karışık düzende vermiştir. Örneğin adı ve aile bilgilerini ilk başta veren bir subay lisân bilgilerinin özlük bilgilerinden hemen sonra vermeyi tercih edebilmiştir⁶² Bu anlamda tercüme-i hâllerde tek bir standart yoksa da kayıtların içerik olarak benzer bilgileri yansıttığı görülmektedir.

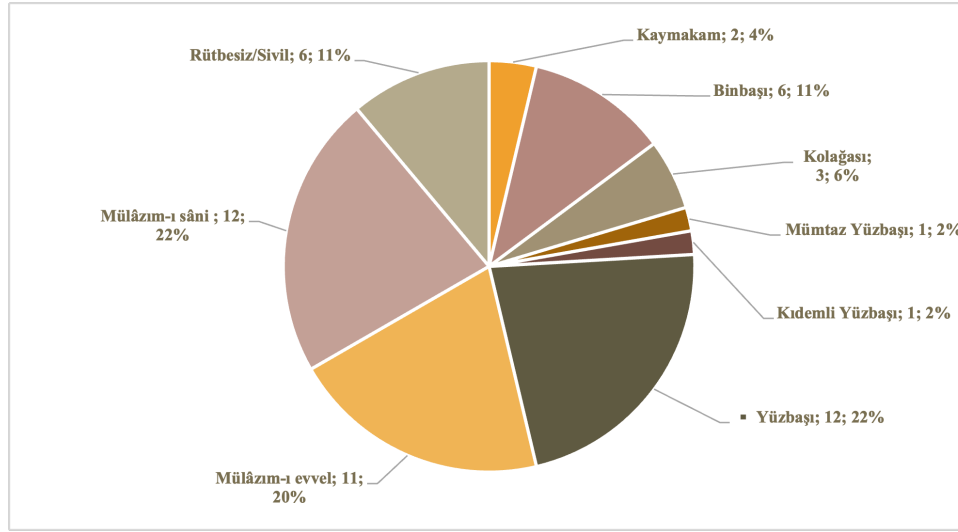
Tercüme-i hâl kayıtlarından orta ve alt rütbedeki subayların savaş sırasında aktif görev aldığı anlaşılmaktadır. Osmanlı ordusunda erkân olarak adlandırılan ve mirlivadan müşire (tuğgeneralden mareşale) kadar olan rütbelere sahip günümüzde general denilen paşalar, Trablusgarp Harbi'nde bulunmamıştır. Bu bir bakıma düzenli ordunun büyük birimlerinin İtalyanlarla savaşmak üzere Trablusgarp'a gönderilmesine imkân bulunamayışından kaynaklanmıştır. Savaşın koşulları sebebiyle daha ziyade, ümera (üst subay) yani binbaşından miralaya (albay) kadar olan ve orta rütbeli subayları kapsayan kademedekiler görev almıştır. Bu anlamda incelenen tercüme-i hâl kayıtlarından da savaş sırasında orta ve küçük rütbeli subayların bölgede bulunduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki grafikte gösterildiği üzere Trablusgarp Harbi'nde katılmış olan subaylar arasında kaymakam (yarbay) rütbesindekiler, oran olarak en az gruptur.

⁶⁰Kurtcephe, a.g.e., ss. 199-215.

⁶¹Örnek form şekilleri için bkz: ATASE, 110-9-1-5/27-116-3, Lef 7-8.

⁶²ATASE, 110-9-1-5/27-116-3, Lef 9.

Grafik 1**Trablusgarp Harbi'nde Görevli 44 Gönüllü subay ve 10 Erkân-ı Harbin Rütbesi⁶³**

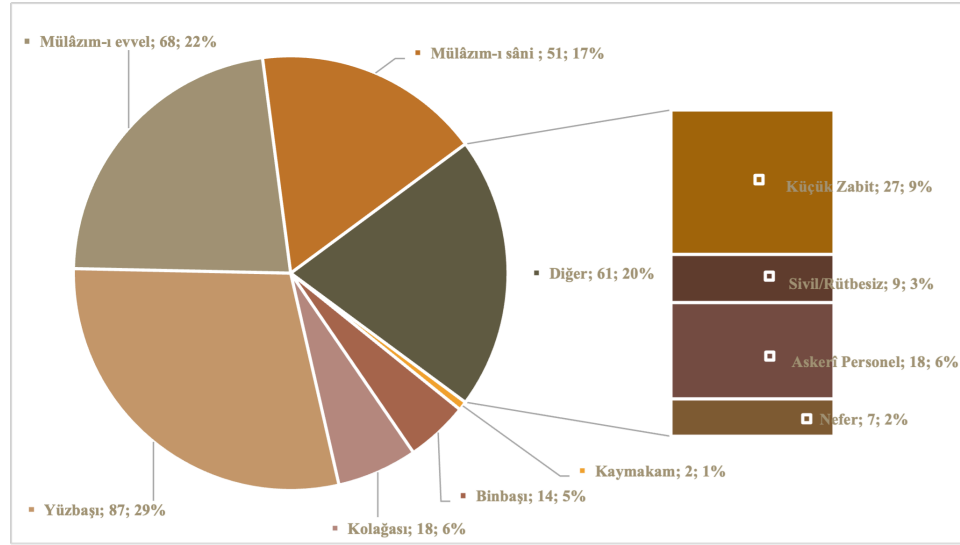
Literatürde Trablusgarp'ta görevlendirilen subayların tam sayısına⁶⁴ dair net bir bilgi verilmemesine rağmen gönüllüler için hazırlanmış harcırah defterlerinden farklı rütbelerde üç yüzü aşkın subay ve diğer askerî personelin bölgeye konuşlandırılarak vazifelendirildiği anlaşılmaktadır.⁶⁵ Tespit edilen bu defterlerin verdiği bilgiler tercüme-i hâl kayıtlarından yola çıkılarak incelenen subay rütbelerinin verileriyle de uyumludur. Aşağıdaki grafikte harcırah defterine bağlı olarak bölgede vazifelendirilmiş astsubay yani küçük zabıtların oranının yanında nalbant, top ustası, demirci, kamacı veya idari personel gibi askerî personelin oranları da gösterilmiştir. Aynı zamanda sivil veya rütbesiz olarak vazifelendirilen kişilerin de savaşta bulunduğu aynı defterlerden yola çıkılarak tespit edilmekle birlikte sivil olarak kaydedilenlerin çoğunlukla Harbiye Mektebi'nden atılmış eski öğrencilerden veya Tunus'un ileri gelenlerinden olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁶

⁶³ATASE, 110-9-1-5/27-116-3, 30 Mayıs 1912. Erkân-ı harpler 2 kaymakam, 6 binbaşı, 1 yüzbaşı ve 1 mümtaz yüzbaşından oluşmaktadır.

⁶⁴Orhan Koloğlu, savaşa katılan gönüllülerden 112 kişiyi saptamıştır. Bkz. Orhan Koloğlu, *Fizan Korkusundan Libya Mücahitliğine*, Truva Yayınları, İstanbul 2008, ss. 249-53.

⁶⁵Yukarıda değinildiği gibi, harcırah defterlerinde bazı tekrarlar bulunmakla birlikte kimi sayfalarda Trablusgarp'a gitmek isteyenlerin başvuruları da yer almaktadır. Bu çerçevede, numaralandırılmış kayıtlar esas alınarak savaşa gönderilen 306 kişi tespit edilmiştir. Ancak bu kişilerden dördü için "gönderilmedi veya gitmemiştir" notu düşülmüş, bir kaydın ise mükerrer olduğu anlaşılmıştır. Buna göre, Trablusgarp'a gönderildiği belirlenen gönüllü subay sayısı 301'dir. Bununla birlikte, sonradan cepheye gönderilenlerin bulunabileceği ihtimali göz önünde bulundurulduğunda gerçek sayının bu rakamın bir miktar üzerinde olması muhtemeldir. Öte yandan, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın savaşın başladığını, silah, cephane ve erzak sevkiyatının hızlandırılmasını ve subayların görev yerlerinde kalmalarını emreden 30 Eylül 1911 tarihli yazısının altına Trablusgarp Mebusu Ferhat Bey tarafından düşünülen bir notta, "Birinci kafil olmak üzere bugün 340 kadar gönüllü i'zâm edildi efendim" ifadesi yer almaktadır. Ancak bu sayının fiilen bölgeye ulaşan subayları tam olarak yansıtmadığı belirsizdir. Sevkiyat sürecinde yaşanabilecek lojistik gecikmelerin yanı sıra, görevlendirme sonrası çeşitli nedenlerle yola çıkmayanların ya da yolda engellenenlerin bulunabileceği ihtimali, bu sayıda eksilme veya sınırlı artış meydana getirmiş olabilir. Buna rağmen, harcırah defterleri üzerinden tespit edilen gönüllü sayısının, söz konusu belgede belirtilen rakamla büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Belgenin tıpkıbasımı için bkz.: *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, sayı 126 (2011), s. 12.

⁶⁶"Trablusgarp ve Bingazi Darülharbine İ'zâm Olunanların Esâmi Cedvelidir" başlığını taşıyan bir ve iki numaralı defterler için bkz.: ATASE, 110-9-1-5/27-122-1, 5 Mayıs 1912; 110-9-1-5/27-122-2, 17 Eylül 1912.

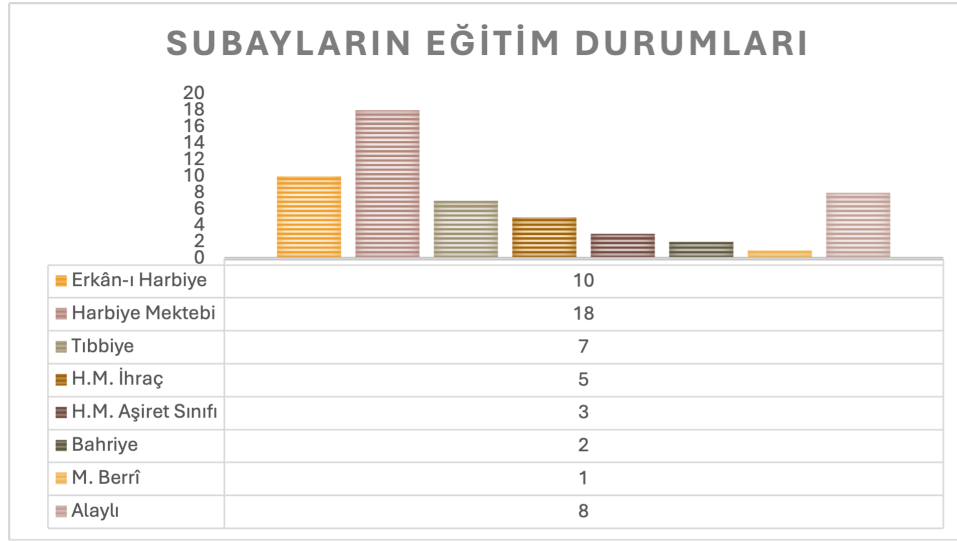
Grafik 2*Harcırah Kayıtlarına Göre Trablusgarp Harbi'ne Katılan 301 Subayın Rütbeleri⁶⁷,*

Harcırah defterleri, savaşa katılmış tüm subayların sayısını yansıtmasa da bölgeye gönderilen personelin nasıl teşkilatlandırıldığına dair önemli veriler sunmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere yola çıkarılan gönüllülere verilen numaralar yani intikal bölgelerinde tanınacakları kod adları bu defterde toplandığı gibi personelin kısa özlük bilgileri, son görev yerleri ve lisân bilgilerine ilişkin çeşitli detaylar kaydedilmiştir. Vazifelenirilen her bir gönüllüye yola çıktığı mevkiye göre farklı harcırah miktarları teslim edildiği, gidiş ve dönüş yolculuğundaki intikal noktalarında hangi kuruma müracaat ettiği de kaydedilmiştir. Kimin hangi kafiyle ve kaç numaralı subayla yolculuk yaptığı bu defterlerin ihtiva ettiği bilgiler arasında yer alsada her personel için aynı standartta ayrıntılı kayıt tutulmadığı anlaşılmaktadır. Benzer şekilde defterlerde personelin bölgedeki pozisyon ve görevine dair bir bilgi bulunmadığı gibi gönüllü subayların emrine verilen aşiretlerin bilgilerine de yer verilmemiştir. Bu açıdan Trablusgarp'taki tüm kuvvetlerin mevcut görevlilerini ayrıntılı olarak kapsamadığı ve yalnızca bölgeye sızdırılan personeli ve savaşın farklı safhalarında cepheye gitmeyi talep edenleri içerdiği değerlendirilmektedir. Nitekim Trablusgarp'a gitmeyi talep etmesine rağmen muhtemelen yeterli sayıya ulaşılması sebebiyle Erkân- Harbiye'nin göndermediği ya da çeşitli nedenlerle göndermeyi tercih etmediği subayların isimleri de burada not edilmiştir. Ancak defterlerde, talepte bulunan herkes için yukarıda anlatıldığı kadar ayrıntılı bilgi sunulmamıştır.⁶⁸

Bahsedildiği üzere harcırah defterleri subayların son görev yerlerine ilişkin veriler sunsa da eğitim durumlarına ışık tutmaz. Bunun aksine özgeçmişleri yazan subayların kayıtları eğitim bilgileri hakkında doyurucu bilgiler sunmaktadır. Aşağıdaki grafikte tercüme-i hâl ve künye kayıtları incelenen subayların mezuniyet durumları gösterilmiştir.

⁶⁷ ATASE, 110-9-1-5/27-122-1, 5 Mayıs 1912; 110-9-1-5/ 27-122-2, 17 Eylül 1912. Harcırah kayıtlarında yer almasına rağmen isimlerinin yanına "gitmemiştir, gönderilmemiştir" gibi notlar düşülen gönüllüler, yukarıdaki grafiğe dahil edilmemiştir. Örneğin defterde toplam 16 binbaşı bulunmaktayken, Binbaşı Vehip Bey ve Selim Bey'in cepheye bulunmamış olmaları dolayısıyla grafikte 14 binbaşı gösterilmiştir. Aynı şekilde Erkân-ı harp Miralayı Ahmet Fevzi Bey ve Erkân-ı harp Yüzbaşı Abdülmecit gönderilmediği için grafiğe eklenmemiştir. Diğer yandan Onbaşı Gazzeli İsmail Efendi, mükerrer olarak harcırah defterine kaydedildiğinden rütbesi yalnızca bir kez sayılarak grafikte gösterilmiştir.

⁶⁸ ATASE, 110-9-1-5/27-122-1, 5 Mayıs 1912; 110-9-1-5/ 27-122-2, 17 Eylül 1912.

Grafik 3*Tercüme-i Hâl ve Künye Kayıtları İncelenen Subayların Eğitim Durumları⁶⁹*

Subayların eğitim durumlarının bakıldığında on subayın Erkân-ı Harbiye mezunu olduğu görülmektedir. Kaymakam Enver, Kaymakam Muhittin (Kurtiş), Binbaşı Ali Fethi (Okyar), Binbaşı Halil (Kut), Binbaşı Cavit (Erdel), Binbaşı Aziz Ali (Mısırî), Binbaşı Mustafa Kemal ve Binbaşı Nuri (Conker) beyler; Mümtaz Yüzbaşı Abdülkadir ve Yüzbaşı Tahir efendilerden oluşan kurmaylar, Trablusgarp Harbi sırasında birinci ve ikinci dereceden mükâfata layık görülüp taltif edilmişlerdir.⁷⁰ Diğer yandan savaşın komuta kademesinde yer alan subaylar hakkında çeşitli değerlendirmeleri ihtiva eden notlar hayli ilgi çekicidir. Künyelerinin üzerinde yer alan bu değerlendirmelerde, erkân-ı harplerin savaştaki başarı ve sebatları övülmekle beraber kişisel ve meslekî özelliklerine dair anekdotlara da yer verilmiştir. Örneğin Bingazi Kumandanlığında hizmet vermiş olan Erkân-ı Harp Binbaşı Aziz Bey, genel ahvali takdire şayan olarak görülse de “azıcık anûd” şeklinde değerlendirilerek ikinci dereceden taltife layık görülmüştür. Benzer şekilde Erkân-ı Harp Binbaşı Nuri Bey için de “kendisini beğenmiş” ve “iyi bir erkân-ı harp zabıtlığından ziyade kıta kumandanlığında iş görebilir” şeklinde nitelendirmeler yapılmış, kendisine sadece nişan verilmesi yeterli bulunmuştur.⁷¹ Yalnızca subayların üstleri tarafından uyumluluk ve çalışma becerisi yönünden kaydedilmiş olduğu değerlendirilse bile bu tür anekdotlar, ordu kademelerinde carî olan bakış açısını gözler önüne sermesi bakımından önemli birer veri sunmaktadır.

Tercüme-i hâl kayıtları incelenen subaylar arasında on sekiz kişi Harbiye Mektebi mezunuydu. Bununla birlikte aralarında çeşitli nedenlerle okuldan atılıp kıdemlerine göre neferlik veya çavuşlukla alaya çıkarılmış beş subay bulunmaktaydı. İhraç edilmiş subaylardan olan Boyabatlı Mehmet Faik,⁷² Yozgatlı Mehmet Nuri,⁷³ Darendeli İsmet⁷⁴ ve Şamlı Remzi Nâdi,⁷⁵ 1909 yılında Harbiye Mektebi'nde Bakkal Hadisesi adıyla bilinen ciddi yargılamaların yapıldığı bir olay nedeniyle atılmış olsa da savaş sırasında yararlılıkları görüldüğünden kendilerine tahsillerini tamamlama imkânı verilip

⁶⁹ ATASE, 110-9-1-5/27-116-3, 30 Mayıs 1912.

⁷⁰ ATASE, 110-9-1-5/27-116-3, Lef 60-61-62.

⁷¹ ATASE, 110-9-1-5/27-116-3, Lef 62.

⁷² ATASE, 110-9-1-5/27-116-3, Lef 56.

⁷³ ATASE, 110-9-1-5/27-116-3, Lef 4.

⁷⁴ ATASE, 110-9-1-5/27-116-3, Lef 20.

⁷⁵ ATASE, 110-9-1-5/27-116-3, Lef 21.

⁷⁶ ATASE, 110-9-1-5/35-159-2, 4 Haziran 1912.

⁷⁷ Trablusgarp'a ilk gönderilen isimler arasında Harbiye Mektebi'nden aynı hadise sebebiyle atılan arkadaşları Gazzeli Cemal, Saydalı Hilmi, Tiranlı Cevdet ve Sinoplu Dede Sami vardı. Bkz.: Orhan Koloğlu, *Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ve Türk Subayları*, s. 69.

mülâzım-ı sâni tahsisatıyla taltif edildiler.⁷⁶ Savaşın en başında bölgeye giden ilk subaylar arasında olan bu isimler,⁷⁷ cepheye rütbesiz veya itibarî mülâzım olarak konuşlandırılıp kabilelerin başına atıldılar.

Subaylardan bazıları Aşiret Mektebi'nden mezun olduktan sonra Harbiye Mektebi'nde bir yıl askerî eğitim almak suretiyle mülâzım-ı sâni rütbesiyle tahsillerini tamamlamışlardı. Kudüslü Yüzbaşı Hacı Süleyman,⁷⁸ Bingazili Mülâzım-ı evvel Abdurrahman⁷⁹ ve Trablusgarplı Mülâzım-ı sâni Kasım Bahaeddin⁸⁰ aşiret reislerinin çocukları için Harbiye'de özel açılmış sınıflardan mezun olduktan sonra farklı bölgelerde hizmet vermişlerdi. Trablusgarp Harbi'nin ilanından sonra savaşa katılmaya gönüllü olarak burada kabilelerin sevk ve idaresinde bulundular.

Tercüme-i hâl kaydı incelenen subaylardan ikisi bahriye eğitimi almıştı. Bunlardan biri olan Kolağası Ahmet Şahin Mansur Efendi, Mısır bahriyesinde eğitim alıp Mısır ordusunda hizmet sürdürmekteyken Trablusgarp Harbi'nin akabinde gönüllü olarak bölgede görev aldı. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bağlı kafleyle Mısır'dan Derne'ye intikal eden⁸¹ Ahmet Şahin'e burada Mansur ailesine kumanda etme görevi verildi.⁸² Bir diğer bahriyeli subay, Tobruk'ta erzak memurluğuyla vazifelendirilen Burdurlu Mülâzım-ı evvel Hafız Ali Efendi'ydi.⁸³ Bununla birlikte Mühendishane-i Berrî Hümayundan mezun olan yalnızca Yüzbaşı Mehmet Refik bulunmaktadır. Mehmet Refik Efendi, Hicaz Demiryolu hattında hizmet vermekteyken Harbiye'den gelen emir üzerine harpte yol inşaatında istihdam edilmişti.⁸⁴

İncelenen kayıtlarda özlük bilgilerini vermiş olan personelden yedisi tıbbiye eğitimi almıştı. Bunlardan Mustafa Mahir⁸⁵, Bahattin⁸⁶ beyler sivil olarak Tobruk ve Derne karargahında hizmet vermişken; Kolağası Operatör Hüseyin Bey,⁸⁷ Tabip Yüzbaşı Takiüddin Fikret⁸⁸, Tabip Yüzbaşı Mehmet Fütûri⁸⁹, Tabip Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü⁹⁰ ve Cerrah Hüseyin⁹¹ efendiler Tobruk Askerî Hastanesi ve Derne Şehat Hastanesinde görev almışlardır.

Subaylar arasında alaydan yetişip hizmet veren sekiz subay bulunmaktaydı. Bunlardan Mülâzım-ı evvel Alemdar Efendi,⁹² uzun süre orduda hizmet verdikten sonra emekli olmasına rağmen Trablusgarp'a gönüllü gelerek Tobruk Askerî Hastanesi'nde dahiliye müdürlüğünde görev almıştı. Mülâzım-ı evvel Hayrullah Şevki⁹³, Mülâzım-ı sâni Mehmet Remzi⁹⁴, Mülâzım-ı sâni Arif⁹⁵ ve Mülâzım-ı sâni Haşim⁹⁶ bölgede idare katipliği, kabile zabıtlığı hizmetlerine verilen alaylılar-

⁷⁸ ATASE, 110-9-1-5/27-116-3, Lef 7.

⁷⁹ ATASE, 110-9-1-5/27-116-3, Lef 46.

⁸⁰ ATASE, 110-9-1-5/27-116-3, Lef 40.

⁸¹ Mebrure Değer (haz.), *Dr. Hüseyin Hüsnü Bey'in Not Defterinden Trablusgarp Savaşı*, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul 1998, ss. 26-27.

⁸² ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 47, 30 Mayıs 1912. Mısır ordusu hizmetindeyken Trablusgarp'a gönüllü katılanlardan biri de Yüzbaşı Sadullah Beydi. Sadullah Bey, savaş sırasında Bingazi bölgesinde görevliyken Enver Bey tarafından silah ve mühimmat sevkiyatını sağlaması için yeniden Mısır'a gönderilmişti. Onun planına göre bu görevinde hükümet adına hareket ettiğini belli etmeyecek, Mısır Komiserliğiyle doğrudan doğruya bir iletişim kanalı oluşturmayacaktı. Ancak Erkân-ı Harbiye'nin İngilizlerin müdahale edeceği gerekçesiyle plana ret vermesi üzerine Sadullah Bey yoldan geri döndürüldü. Öte yandan bu iki Mısırlı subayın haricinde her zaman başarılı olamasalar bile el altından Osmanlı ordusuna destek veren Mısırlı ordu mensubu bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Trablusgarp'a gidecek mühimmat kaçakçılığına göz yuman üç subay, çıkarıldıkları mahkeme sonucunda Mısır ordusundan atılmıştı. Bkz.: ATASE, 110-9-1-5/19-80-48, 15 Şubat 1912; ATASE, 110-9-1-5/49-34-34, Lef 6, 29 Şubat 1912.; ATASE, 110-9-1-5/13-56-40, 26 Aralık 1912.

⁸³ ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 55.

⁸⁴ ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 50.

⁸⁵ ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 6.

⁸⁶ ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 16.

⁸⁷ ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 2.

⁸⁸ ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 5.

⁸⁹ ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 10-11.

⁹⁰ ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 27. Hüseyin Hüsnü Bey'in savaş sırasında tuttuğu yayınlanmış günlük kayıtları da bulunmaktadır. Bkz.: Mebrure Değer, *a.g.e.*

⁹¹ ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 24.

⁹² ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 53.

⁹³ ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 52.

⁹⁴ ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 13.

⁹⁵ ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 42.

⁹⁶ ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 48.

dandı. Bu grubun en genç üyesi olan Mülâzım-ı sâni Abdülkadir Efendi⁹⁷ ise Bursa İdadisinden mezun olur olmaz harbe katılıp cephede erzak memuru olarak çalıştı. Alaylılar arasında iyi eğitim aldığı anlaşılan iki kişi vardı. Bunlardan Kolağası Mehmet Ziya ve rütbesiz olduğu görülen Mehmet İslam, yabancı okullarda eğitim gördüğü gibi özel eğitim imkanlarından da faydalanmıştı.⁹⁸

Savaş bölgesinde Arapçanın hâkim olması nedeniyle bu dili bilen subayların görevlendirilip yerli halkı sevk ve idare etmesi bekleniyordu. Erkân-ı Harbiye'nin bu hususta titizlikle davranıp Arapça bilenleri öncelikli olarak görevlendirmeye çalışmış olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁹ Ancak gerekli koşulların sağlanamayıp çok sayıda subaya ihtiyaç duyulması sebebiyle her ne kadar yeterince istifade edilemese de¹⁰⁰ Arapçaya aşına olmayanlar da zaruri olarak görevlendirilmiştir.¹⁰¹ Tercüme-i hâl kayıtlarında muhtemelen bu gereklilik üzerine subayların yabancı dil bilgilerine de yer vermiş olduğu görülmektedir. İncelenen kayıtlarda 44 subay içerisinde Arapça bilenlerin sayısı 23 ise de tüm sayı içerisinde 7 subayın hiçbir lisan bilgisine yer vermemesi, bu hususta net bir yargıya ulaşmamızı engellemektedir. Bununla beraber Arapçaya aşinalığı olmayan subaylardan bazılarının görev süresi boyunca yerel dili öğrenmeye başladığı ve bu suretle sorumlu oldukları kabileleri komuta etmeye çalıştığı görülmektedir. Bunlardan biri olan Ubeydat Kabilesi kumandanı Yüzbaşı Ali, tercüme-i hâlinde altı aydan beri Arapça öğrenmeye çalıştığını belirtirken¹⁰² Mülâzım-ı evvel Hayrullah Şevki ekmek, su isteyecek seviyede yerel dile aşinalık kazanmaya çabaladığını ifade eder.¹⁰³

Burada subayların lisan bilgileri kendileri tarafından belirlenen kıstaslarla zikredilmiştir. Örneğin çoğu Fransızca ve Almanca bildiğini yazar. Elbette bu durum Harbiye, Bahriye, Mühendishane ve Tıbbiyede eğitim alan subayların tahsilleri sırasında gördükleri Fransızca ve Almanca gibi çeşitli yabancı dil dersleriyle örtüşmektedir. Ancak dile hakimiyetlerini ifade eden “okur-yazarım”, “aşınayım”, “konuşurum” veya “tekellüm ederim” gibi ölçütlerin kendileri tarafından belirlenerek yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda dil bilgilerinin derecesini tespit edebilmek güçtür.

Anadili Arapça olanlar, okur yazar olarak ifade ettiği diller arasında anadillerini ve Türkçeyi gösterirken¹⁰⁴ kimisi zaten anadillerini biliyor oldukları belliymiş gibi bunu zikretmeye gerek duymaz.¹⁰⁵ Diğer yandan lisân bilgilerine ilişkin net bir kriter olmadığından, verilen bilgilerin güvenilirliği ve samimiyeti de ölçülebilir değildir. Örneğin ilgili satıra “*bildiğimi bilir, başkasından anlamam*” diyen Harbiye Mektebi mezunu Mülâzım-ı evvel Safvet Efendi'ye¹⁰⁶ karşılık kısa bir tahsil hayatı olan alaylı Arif Efendi,¹⁰⁷ “*lisân-ı maderzâdım*” olarak ifade ettiği Boşnakçanın yanında “*Bulgarca, Karadağca, Sırpça tekellüm eder, Rusçayı bir parça anlarım. Latince okur yazarım. Fransızca yazar fakat tekellüm yok*” şeklinde vâkıf

⁹⁷ ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 8.

⁹⁸ Mehmet Ziya Alman ve Fransız sultanilerinde okumuş, özel derslerle kendini geliştirme imkânına sahip olmuşken benzer şekilde Mehmet Fuat Paşa'nın oğlu Mehmet İslam da Saint Joseph'te eğitim görmüştü. Mehmet İslam topçuluk üzerine özel dersler alarak tahsiline devam ettiğini ifade eder. Alaydan yetişerek bir süre orduda istihdam edilmiş olsa da sebebini belirtmediği bir hadiseden dolayı Diyarbakır'a sürülerek ordudan ayrılmış, daha sonra ihtiyat sınırında yer almak üzere dilekçe vererek harbe katılma imkânı bulmuştu. Burada Gays Kabilesi kumandanlığında ve Tobruk Kumandanlığında yaver olarak çalıştırılmıştır. Sırasıyla bkz.: ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 22-53.

⁹⁹ Arapçaya vâkıf subayların bölgeye gönderilmesine ilişkin emirler için bkz.: ATASE, 110-9-1-5/48-228-39, 2 Kasım 1911.

¹⁰⁰ Arapça bilmeyen subaylardan yeteri kadar verim alınamadığına dair Neşet Bey'in telgrafı için bkz.: ATASE, 110-9-1-5/37-170-18, 22 Mayıs 1912.

¹⁰¹ ATASE, 110-9-1-5/27-116-37, Lef 15, 15 Ağustos 1912.

¹⁰² ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 35-36.

¹⁰³ ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 52.

¹⁰⁴ ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 7.

¹⁰⁵ Mehmet Faik Efendi lisân bilgileri arasında Türkçeyi göstermez. Bkz.: ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 56; Yüzbaşı Ahmet Fuat Efendi (Bulca), tercüme-i hâl kaydında “Bulgar ve Rum lisânlarını ifade-i merâm edecek kadar tekellüm eder, Fransızca'yı yalnız okur yazarım” ifadesiyle lisân bilgilerini kaydeder. Bu noktada görev yerleri çoğunlukla Selanik, Kesriye ve Bulgar coğrafyası olan bir subay için anlaşılabilir bir ölçüt sunar. Görev aldığı bölgelerin diline en azından konuşabilir ancak okuyup yazamaz düzeyde vâkıf olduğu çıkarılabilir. Öte yandan diğer tercüme-i hâl yazarları gibi lisân bilgilerine ilişkin verdiği kayıta Türkçeyi göstermez. Bkz.: ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 25.

¹⁰⁶ Mülâzım-ı evvel Safvet Efendi, 1906'da Harbiye Mektebi'nden mezun olduktan sonra Üçüncü Ordu, Yemen ve Sırp sınırı gibi bölgelerde uzun süre hizmet etmiş, Trablusgarp Harbi'nin patlak vermesiyle Mısır'dan bölgeye intikal etmiştir. Tercüme-i hâl kaydı için hazırlanan formda diğer subaylara nazaran daha gayri resmi bir anlatım biçimini tercih etmiştir. Örneğin formda lisân bilgilerinin sorulduğu satıra “*bildiğimi iyi bilirim başkasından anlamam*” yazarken, nişan bilgilerine ait soruya “*Cenab-ı Hakka hamdolsun, nişanım yoktur!*” şeklinde cevap vererek sarkastik ve resmiyetten uzakta bir tutum sergiler. Bkz.: ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 44.

¹⁰⁷ Esas yeri Adana jandarma alayı olan Arif Efendi Trablusgarp'ta geçici olarak mülâzım-ı sâni rütbesinde hizmet vermekteydi. ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 42.

olduğunu iddia ettiği dilleri peş peşe sıralar. Oysa çok sayıda dile vâkıf olduğunu belirten alaylı subayla kıyaslandığında Saint Joseph mezunu Mehmet İslam, okuma-yazma ve konuşma beceresinin üzerinde durmadan Fransızcadan başka yabancı dili olmadığını kaydeder.¹⁰⁸ Bu açıdan tercüme-i hâl sahiplerinin konuştuğu ve yazdığı dillere ilişkin ölçülebilir bir veri olmadığı gibi eğitimleriyle doğru orantıda dil bildiklerine dair şüpheli bir bilgi sunarlar.

Savaşa katılan subayların çoğu Trablusgarp'a gönüllü olarak gittiğini belirtir. Ancak neredeyse hepsi hangi yollarla savaşa katıldığını tarif etmeden yalnızca varış tarihlerine ilişkin bilgi verir. Savaşta bulunanlardan bazıları son görev yerleri Trablusgarp ve Bingazi çevresinde bulunduğu için harp alanına yönlendirilirken,¹⁰⁹ bazılarıysa Harbiye Nezaretinin teklifi¹¹⁰ veya emri¹¹¹ üzerine katılır. Yalnızca Mülâzım Safvet Efendi, yedi küçük zabiti şimendifer amelesi kılığında bölgeye sızdığını tercüme-i hâlinde zikreder ancak hangi yoldan nasıl geldiğine ilişkin ayrıntı vermez.¹¹²

Subayların bölgede önemli görevlerinden biri mücahit ve kabileleri sevk ve organize etmektir. Bu amaçla asker ve jandarmaların yanında aşiret savaşçıları ve gönüllü birlikleri komuta ediyorlardı.¹¹³ Aşağıdaki grafikte gösterildiği üzere Derne ve Tobruk'ta görevli subaylardan %38'i kabile zabiti olarak görevlendirildiklerini tercüme-i hâl kayıtlarında belirtmiştir. Ancak bunlardan %36'sı görev yerini belirtse de pozisyonuna dair net bir bilgi vermediği için "diğer" kategorisinde ele alınmıştır.¹¹⁴ Öte yandan görevli subaylardan %14'ü kâtip ve erzak memuru gibi idari işlerde yer almışken %12'si hastanelerde görevlendirilmiştir.

¹⁰⁸ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 53.

¹⁰⁹Tabip Yüzbaşı Mehmet Fütüri, Yüzbaşı Ahmet Edip, Mülâzım-ı sâni Abdülvahid, Mülâzım-ı evvel Hüseyin Hüsnü, Cerrah Hüseyin, Mülâzım-ı sâni Kasım Bahattin, Mülâzım-ı evvel Hafız Ali efendiler son görev yerleri Trablusgarp ve Bingazi olması hasebiyle savaşın ilk anından beri bölgede vazifelenenler arasındadır. Bkz.: ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 10-11-15-17-19-24-40-55.

¹¹⁰ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 22.

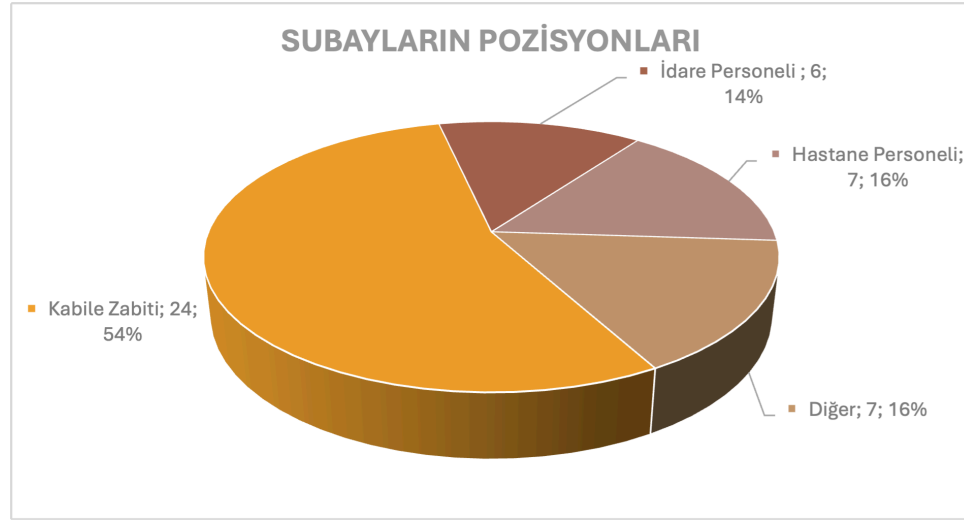
¹¹¹ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 50.

¹¹²ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 44; Bölgedeki subaylara ait harcırah defterinde Safvet Efendi'nin yedi küçük zabiti Mısır üzerinden Bingazi'ye sokmayı başardığı görülmektedir. Bkz.: ATASE, 110-9-1-5/27-122-1, Lef 3, 5 Mayıs 1912.

¹¹³Bu durum başlangıçta aşiret kuvvetleri tarafından ciddi rahatsızlıkla karşılanarak sorunlara yol açmıştı. Aşiretlerin kendi geleneksel savaş yöntemlerine dayanan ancak düzenli birliklerin savaş esnasındaki muharebe esaslarıyla taban tabana zıt hareketleri, emir komuta zincirinde ciddi sorunlara yol açmıştı. Bu nedenle savaş sırasında aşiret kuvvetlerinin bu eksiklikleri de giderilmeye çalışılarak yapısal problemlerin üstesinden gelindi. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Uyar, Erickson, *a.g.e.*, s. 449. Derne Komutanı Mustafa Kemal Bey'in subayların aşiretleri komuta etmesine dair verdiği emre ilişkin bkz.: Zekeriya Türkmen vd. (thk.), *Atatürk'ün Not Defterleri: Mustafa Kemal'in 5'inci Ordu Karargâhında Görevli İken Tuttuğu Notlar ile Trablusgarp Cephesi'ndeki Günlük Emir Defteri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009, s. 102.

¹¹⁴Örneğin Derne'de, Tobruk'ta gibi ifadelerle savaş görev yerlerini yazmış olsalar da pozisyonlarını tam olarak belirtmezler. Bkz.: ATASE, 110-9-1-5/22-116-3, Lef 46-54.

Grafik 4*Tercüme-i Hâl Kayıtlarına Göre 44 Subayın Bölgedeki Pozisyonları¹¹⁵*

Tercüme-i hâl kayıtları incelenen subayların içlerinden Darendeli İsmet, Kolağası Ahmet Şahin Mansur, Mülâzım-ı sâni Hasan Tahsin (el-Askerî), Yüzbaşı Ahmet Fuat (Bulca) ve Yüzbaşı Ali (Çetinkaya) olmak üzere yalnızca beşinin Trablusgarp Harbi'nden sonraki yaşamlarına dair bilgiye ulaşılabilmektedir. 1909 yılında Harbiye'den atıldıktan sonra önce Fas daha sonra Mısır'a kaçan Darendeli İsmet, Trablusgarp Harbi'nin başlamasıyla kader arkadaşları ile savaşa katılmaya gönüllü oldu. Rütbesiz olarak hizmet veren Darendeli İsmet, barış görüşmelerinden kısa bir süre önce Enver Paşa'nın girişimleriyle okulu tamamlama fırsatı yakaladı. Mütareke döneminde Tarikat-ı Salâhiyye adı verilen cemiyetin kurucuları arasında yer aldı. Ankara İstiklal Mahkemesi'nde görülen Tarikat-ı Salâhiyye Cemiyeti iltisaklı Distolcular davasında suçlu bulunarak 1925 yılında idama mahkûm edildi.¹¹⁶

Mısır ordusunda muvazzafken istifa ederek Trablusgarp Harbi'ne gönüllü olarak katılan Kolağası Ahmet Şahin Mansur, diğer gönüllü Mısırlı subaylar gibi savaştan sonra Osmanlı ordusunun hizmetine alınarak taltif edildi.¹¹⁷ Tercüme-i hâlinde okuldan mezun olur olmaz gönüllü olarak savaşa katıldığını ifade eden Mülâzım-ı sâni Hasan Tahsin, Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında ağabeyi Cafer el-Askerî ile Arap ordusuna katıldı. Savaştan sonraki yıllarda Şam hükümeti ve Irak Devleti'nde çeşitli askerî ve sivil görevlerde bulundu.¹¹⁸

Derne Şark Kolu Kumandanlığında görev yapan Yüzbaşı Fuat, Balkan ve Birinci Dünya savaşlarında çeşitli vazifelerde bulundu. Birinci Dünya Savaşı'nın son senesinde Yıldırım Ordular Grubu emrinde vazifeliyken Derne'de esir düştü. İki yıllık esaretin ardından Millî Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçti. Üç dönem milletvekilliği yaptıktan sonra Tayyare Cemiyeti'nin başkanlığına getirildi.¹¹⁹ Yüzbaşı Ali ise Trablusgarp Harbi'nden sonra terfi ederek binbaşı oldu. 1907 yılında katıldığı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tanınmış fedailerinden oldu. Birinci Dünya Savaşı'ndaki

¹¹⁵ATASE, 110-9-1-5/27-116-3, 30 Mayıs 1912.

¹¹⁶Yusuf Gedikli, a.g.e., s. 37; Sebile Yıldız Aybak, "Tarikat-i Salahiye Cemiyeti", *Atatürk Ansiklopedisi*, (04.03.2025), <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tarikat-i-salahiye-cemiyeti/>. Tarikat şeklinde yapılandırılan cemiyet, Millî Mücadele'ye karşı İstanbul hükümetini destekleyerek halkı halifenin etrafında birleştirmeyi misyon edindi. Cumhuriyetin ilanından sonra faaliyetlerini Anadolu'da yaymak için Distol adı verilen bir ilacın dağıtım bahanesiyle taşrada halife adına propaganda yaptı. Tarikat-ı Salâhiyye üyelerinden bazıları bu faaliyetler sebebiyle Ankara İstiklal Mahkemesince idama mahkûm edildi. Bkz.: Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler, 1876-1938*, Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2016, ss. 151-59.

¹¹⁷ATASE, 110-9-1-5/43-195-5, 23 Ekim 1913.

¹¹⁸Lord Birdwood, *Nuri as-Said: A Study in Arab Leadership*, Cassell and Company, London 1959, s. 193; Nur el-Hüda Türki Taha-Abdurrahman İdris Salih, "Tahsin el-Askerî ve Neşatuhu fi Cemiyet el-Ahd Hilal Ahdas el-Harb el-Âlemiyye el-Ula (1914-1918)", *Mecellet Diyala li'l-Buhus el-İnsaniyye*, cilt. 2, sayı 95 (2023), s. 507-21

¹¹⁹Ahmet Fuat Bulca (1881-1862), Harbiye Mektebi'ni 1902'de bitirdikten sonra 3. Ordu'ya atandı. 1911 yılında Selanik Küçük Zabit Mektebi'nde öğretmen ve bölük komutanı olarak görev yaptı. Trablusgarp Harbi'nde Derne'de görev aldıktan sonra 1913'te Beylerbeyi Sarayı Muhafız Komutanlığına getirildi. Birinci Dünya Savaşı'nda Trabzon Redif Fırkası, 15, 24 ve 23. Alaylarda görev aldı. 1918 yılında Yıldırım Ordular Grubu emrine katıldı. Bu görevi sırasında Derne'de esir düşerek iki yıl esaret hayatı yaşadı.1920 yılında yurda döndükten sonra Anadolu'ya geçerek İstiklal Harbi'nde vazife aldı. 1921'de kaymakam rütbesiyle Ankara Komutanlığı'na atandı. 1927'de kendi isteğiyle emekli olduğunda miralay rütbesindeydi. TBMM'de üç dönem boyunca milletvekili olarak bulundu. Tayyare Cemiyeti adıyla

görevlerinden sonra Osmanlı meclisinde Afyon milletvekiliği yaptı. Mim Mim ve Karakol cemiyetleriyle Anadolu'daki mücadeleyi desteklediye de İngilizler tarafından Malta'ya sürüldüğünden Ankara'ya gidebilmesi 1921 yılını buldu. 1925 ve sonrasında İstiklal Mahkemelerinde görev alarak Şeyh Said İsyanı, Terakkiperver Fırkası, İzmir suikastı gibi çeşitli konularda yargılamalar yaptı. Bunlardan bazılarında Darendeli İsmet ve Ankara Valisi Abdülkadir gibi Trablusgarp Harbi'nde silah arkadaşlığı yaptığı kişilerin idamına hükmetti.¹²⁰

Trablusgarp Harbi'nin kurmay subaylarının bir kısmı Cumhuriyet döneminde aktif görev almışken bunlardan birkaçı Osmanlı ordusundan ayrılarak Arnavutluk ve Mısır gibi devletlerin askerî personeli olarak hizmet vermeyi tercih etmişlerdir. Yukarıda zikredilen erkân-ı harp subaylarından Mümtaz Yüzbaşı Abdülkadir Efendi, savaştan kısa bir müddet sonra askerî kariyerine son vererek mülkî görevlerde bulundu. Ankara valiliği sırasında, Atatürk'e yapılacak İzmir suikastının düzenleyicilerinden olduğu tespit edilerek 1926 yılında idam edildi.¹²¹

Yüzbaşı Yanyalı Tahir Bey, Millî Mücadele döneminde İstanbul hükümetinin Kuvâ-yı İnzibatiye Erkân-ı Harbiye Reisliğini yürüttü. Sultan Vahdettin'in maiyetinde görev alması hasebiyle saltanatın ilgasından sonra ekibiyle birlikte firar etti. 1924 yılında sınır dışı edilecek yüz elli kişi arasına dahil edilerek Türkiye'ye geri dönmesi yasaklandı. Osmanlı ordusundaki son rütbesi miralay olan Tahir Bey, bir süre yurtdışında firarı bulduktan sonra Arnavut Kralı Zogu'nun verdiği iş sayesinde geçimi sağlayarak askerî kariyerine burada devam etti. Bu dönemde II. Abdülhamit'in en küçük oğlu Şehzade Abid Efendi'yi Kral Zogu'nun kız kardeşi Prenses Saniye Hanımla evlenmeye ikna etmişti.¹²²

Savaşın başlangıcında Yemen'den Derne'ye intikal eden Erkân-ı Harp Binbaşı Aziz Bey, Enver Bey cepheden ayrıldıktan sonra Bingazi Umum Kumandanlığı görevini devraldı. Ancak Enver Bey'in emrine rağmen bölgenin savunulması için geride bırakılan silahları ve birlikleri tahliye ederek kumandanlık mevkiini terk etti. İstanbul'a döndükten sonra Trablusgarp'ta kendisine teslim edilen paraları ne şekilde harcadığına ilişkin Harbiye Nezareti tarafından hakkında inceleme ve dava süreci başlatıldı. Görülen dava sonucunda idama mahkûm edilmesi büyük bir krize dönüşmesine rağmen Mısır kamuoyu ve İngiliz desteği sayesinde idamdan kurtulup memleketi Mısır'a dönerek Osmanlı ordusundan ayrıldı. Şerif Hüseyin'in isyanında aktif rol oynasa da bir süre sonra Arap ordusunun kurmaylarıyla anlaşamarak yeniden Mısır'a döndü ve burada ordu kademesinde çeşitli görevlere getirildi.¹²³

Erkân-ı Harp Binbaşı Cavit Bey, Trablusgarp Harbi'nden sonra Balkan Harbi'ne katıldı. Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde görev aldı. Cumhuriyet döneminde Kars Milletvekili olarak meclise girdi.¹²⁴ Paris Ataşemiliterliği görevindeyken Trablusgarp savunmasına katılan Erkân-ı Harp Binbaşı Ali Fethi Bey, Neşet Bey'in erkân-ı harp reisliği vazifesini yürüttü. Savaştan sonra Binbaşı Halil Bey ile İttihat ve Terakki adına Osmanlı Mebusan Meclisi'nde milletvekili

temelleri atılan Türk Hava Kurumu'nun başkanlığını yaptı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: *Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, ss. 171-73.

¹²⁰Ali Çetinkaya (1878-1949), Harbiye Mektebi'nden 1898'de mezun olduktan sonra ilk görev yeri olan Balkanlarda Bulgar komitelerine karşı mücadele verdi. 1907'de Manastır'da İttihatçı kadroyla tanışarak cemiyet üyelerinden biri oldu. Trablusgarp Harbi sırasında Ubeydat kolu komutanı olarak görev yaptı ve buradaki başarılarından dolayı 1913'te binbaşılığa tefi etti. Birinci Dünya Savaşı sırasında Irak cephesinde Süleyman Askeri Bey'in emrinde hizmet verdi. Mütareke döneminde Karakol Cemiyeti ve Mim Mim Grubunda çalışarak Anadolu'daki direnişin desteklenmesini sağladı. 1919 başlarında memleketi olan Afyonkarahisar'dan milletvekili seçilerek Meclis-i Mebusanda yer aldı. Meclisin dağıtılması üzerine 1921'e kadar Malta'da sürgün hayatı yaşadı. 1923'te aynı bölgeden milletvekili olduktan sonra 1925'te Ankara İstiklal Mahkemesi başkanlığında bulundu. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ulaştırma bakanıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Esenkaya, "Ali Çetinkaya (1878-1949)", *Atatürk Ansiklopedisi*, (25.02.2025), <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-cetinkaya-1878-1949/>.

¹²¹BOA, *Babîli Evrak Odası (BEO)*, 4274-320494, 4 Mart 1914; Turgut Yurdabak (haz.), *Harp Akademilerinin 127. Yılı: Şeref Dolu Yıllar 1848-1975*, Harp Akademileri Komutanlığı, Ankara 1975, s. 47. İsmet İnönü hatıralarında sınıf arkadaşı Abdülkadir Bey'i, son derece enerjik, kararlı ve çetin bir ihtilalci şeklinde tanımlamıştır. İttihat Terakki'nin en gözde, en güvenilir fedailerinden biri olduğunu, ihtilalci arkadaşlarına ve ihtilalci fikirlerine içtenlikle bağlı bulunduğunu nakletmiştir. Bkz.: Sabahattin Selek (haz.), *İsmet İnönü: Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2014, s. 478.

¹²²Muharrem Mazlum İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1966, I, s. 220; Yurdabak, *a.g.e.*, s. 47; Şaduman Halıcı, *Yüzellilikler*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 1998, ss. 47-49. Yurtdışında bulunduğu sırada Şehzade Orhan ve Abid efendileri Paris'ten Arnavutluk'a götürülen Miralay Tahir Bey, ön ayak olduğu bu evliliğin şahitliğini de yapmıştır. Bkz.: Halil Özcan, *Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi 2009, ss. 230-32.

¹²³Aziz el- Mısıri (1879-1965). Koloğlu, *Fizan Korkusundan Libya Mücahitliğine*, s. 249; Ş. Tufan Buzpınar, "Aziz Ali Mısıri", *DİA*, XXX, ss. 2-3. Aziz Ali Bey'in Arap milliyetçiliği faaliyetlerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz.: Kurşun, *Osmanlı Arapları*, ss. 389-95.

¹²⁴Cavit Erdel (1884-1933), Edirne'de doğdu. 1905 yılında Erkân-ı Harbiye'den mezun olduktan sonra meslekî eğitimi için Fransa'ya gitti. Trablusgarp Harbi'nde Trablusgarp Fırkası erkân-ı harbiye reisliğine atandı. Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde savaştı. 1921 yılından itibaren 1926 yılına kadar Kars milletvekili olarak mecliste yer aldı. 1926'da 7. Tümen Komutanı olarak atandı. Askerî Yargıtay üyeliğine atandığı 1933 yılında vefat etti. Ayrıntılı askerî safahatı için bkz.: Toker, Aslan, *a.g.e.*, III, ss. 189-90.

olarak görev yaptı. Çok geçmeden askerlikten kendi isteğiyle ayrılarak Sofya Büyükelçiliğine getirildi. Mütareke yıllarında ve Cumhuriyet döneminde milletvekilliği, dahiliye vekilliği ve başbakanlık gibi vazifelerde yer aldı. Ayrıca diplomatik deneyimi sayesinde farklı tarihlerde Paris ve Londra'da büyükelçi sıfatıyla bulundu.¹²⁵

Kaymakam Muhittin Bey, Birinci Dünya Savaşı'ndaki görevlerinden sonra Millî Mücadele'ye destek verdi. 1923 yılında emekli edilse de bir yıl sonra Divan-ı Harp üyeliğiyle tekrar hizmete alındı 1926 yılına dek ordu kademesinde çeşitli hizmetlerde bulundu.¹²⁶ Binbaşı Nuri ise Trablusgarp'tan ayrıldıktan sonra Balkan Savaşı'nda vazife aldı. Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında Lahey Ataşemiliteri olarak atandı. Millî Mücadele döneminde Ankara'da komutanlık ve valilik vazifelerini yürüttü. 1925-1927 yılları arasında Kütahya milletvekili olarak mecliste görev aldı.¹²⁷

3. Sonuç

İtalya Eylül 1911 itibariyle bölgeyi işgal hazırlığındayken Osmanlı Devleti, gayrinizamî harp taktikleriyle Trablusgarp ve çevresini savunmak zorunda kalıp gönüllü olan subaylarını bölgeye sevk etmişti. Subayların Trablusgarp'a sızdırılması Erkân-ı Harbiye-i Umûmiyenin kontrolü altında mümkün olduğunca bir gizlilik içinde yapılmış ve Osmanlı'nın Afrika'daki son toprakları Balkanlarda oluşan tehlikenin baş göstermesine kadar savunulmuştu. Bu girişim aynı zamanda İttihat ve Terakki Partisinin merkezde karşılaştığı siyasi krizi önlemesine de katkı vermişti. Zira dönemin sadrazamı eski Roma Osmanlı Büyükelçisi İbrahim Hakkı Paşa idi ve İtalyanların sunduğu ultimatomu önceden fark etmemek hatta İtalyan tehdidini algılamamakla suçlanmış ve istifa etmek zorunda kalınca yeni bir hükümet krizi doğmuştu.

Subayların intikal süreçleri, yetkilerinin savaş koşullarında gayri resmî olarak genişletildiği anlaşılan Üçüncü Şube vasıtasıyla yönetildi ve bu da askeri istihbarata yeni deneyimler kazandırdığı gibi gayrinizamî harp taktiklerinin genişletilmesini sağladı. Subayların intikal süreçleri kendilerine verilen numaralarla tam bir gizlilik içinde gerçekleştirildi. Bu noktada İttihatçı yapılanma ve organizasyon yeteneklerinin son derece titizlikle uygulandığı belirtilmelidir. Mümkün olduğunca çok sayıda subayın yakalanmadan Trablusgarp'a geçirilmesi için İttihat Terakki'nin Merkez Umumi komitesinin imkanlarının kullanıldığı görülebilmektedir.

Gönüllülerin harcırahları, yolculuk sırasında kullandıkları kod adları ve kısa özlük bilgilerini ihtiva eden defterlerin sunduğu verilere göre, üç yüzden fazla personelin devletin farklı bölgelerinden cepheye sızdırıldığı anlaşılmaktadır. Gönüllüler arasında Harbiye Mektebi'nden ihraç edilen eski öğrenciler ve Tunuslu siviller bulunduğu gibi Mısır ordusunun hizmetindeyken istifa ederek Trablusgarp'a geçiş yapan Mısırlı subaylar da yer almıştır. Bu da organizasyonun başarılı olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan tercüme-i hâl varakaları ve onları destekleyen harcırah defterlerinin biyografik kaynak bakımından önem arz ettiğini belirtmek gerekir. Bilhassa askerî arşiv kaynaklarına ulaşmanın zorlayıcılığı ve askerî arşivlerin bağlı bulunduğu kurumlarda tutulan özlük bilgilerinin güvenlik gerekçesiyle araştırmacılara çoğunlukla kapalı olduğu göz önüne alındığında zat dosyalarının örneklerinden birini teşkil eden bu kayıtların sunduğu ehemmiyet anlaşılmaktadır.

Bu çalışmanın sonuçları göstermektedir ki İttihat ve Terakki, savaş öncesi uygulamalarına yapılan tenkitler karşısında Trablusgarp'ın işgali akabinde hızlı hareket ederek bölgede tedbirler alma arayışına girmiştir. Gönderilen subay profillerine bakıldığında, İttihat ve Terakki'nin sadece tenkitleri ortadan kaldırmak değil, bilakis bir işgali kaldırmak için organize olduğu anlaşılabilir. Burada edinilen tecrübe, Birinci Dünya Savaşı'nda küçük gruplarla operasyon

¹²⁵Ali Fethi Okyar (1880-1943). Ayrıntılı bilgi için bkz.: Orhan Koloğlu, *Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ve Türk Subayları*, ss. 92, 106; Muammer Göçmen, "Ali Fethi Okyar", *DİA*, XXXIII, ss. 342-43.

¹²⁶Mehmet Muhittin Kurtiş (1876-1951), Şam'da doğdu. Erkân-ı Harbiye'den 1900 yılında mezun oldu. İki yıl sonra 5. Ordu erkân-ı harbiyesinde yer aldı. Trablusgarp Harbi'ndeki görevinden sonra 42. Tümen komutanlığında yer aldı. Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. Mütareke yıllarında 1. Kolordu Kumandanlığına atandı. Nisan 1921 itibariyle Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'de görev aldı. 1923 yılında emekli olduysa da bir yıl sonra tekrar orduya katıldı. 1936'da kendi isteğiyle emekli oldu. 1951 yılında İstanbul'da vefat etti. Ayrıntılı askerî safahatı için bkz.: Toker, Aslan, *a.g.e.*, II, ss. 275-77.

¹²⁷Mehmet Nuri Conker (1882-1937). Ayrıntılı askerî safahatı için bkz.: Toker, Aslan, *a.g.e.*, III, ss. 253-55.

yapabilme deneyimi kazandırdığı gibi Trablusgarp'ta da yeniden bir cephe açma düşüncesini hayata geçirmiştir. Ayrıca mahalli milislere kazandırdıkları yetenekle uzun bir süre İtalyanlara karşı direnişin sürmesine imkân vermiştir.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Zekeriya Kurşun (Prof. Dr.)
Author Details	¹ Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye 0000-0002-4157-6386
	Zeynep Bilgin Geçer (Dr.)
	² Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye 0000-0002-2036-0375 zeynepbilgingecer@gmail.com

Kaynakça | References

ARŞİV KAYNAKLARI

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Babıâli Evrak Odası

4274-320494

Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi, ATASE Tasnifi

Osmanlı-İtalya Harbi (110-9-1-5) /15-68-8

110-9-1-5/54-253-4

110-9-1-5/27-122-1

110-9-1-5/ 27-122-2

110-9-1-5/8-37-1

110-9-1-5/36-165-4

110-9-1-5/48-230-2

110-9-1-5/27-116-3

110-9-1-5/35-159-2

110-9-1-5/19-80-48

110-9-1-5/49-34-34

110-9-1-5/13-56-40

110-9-1-5/48-228-39

110-9-1-5/37-170-18

110-9-1-5/48-226-3

Atatürk Koleksiyonu (1905-1980) 110-9-1-11/36-0-33

TELİF ESERLER

(Polat) Taş, Özlem Elif, *Kâzım (İnanç) Paşa; Hayatı, Askerî ve Siyasî Faaliyetleri (1880-1938)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.

- , *Osmanlı Arapları: Hilafet-Siyaset-Milliyet 1798-1918*, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul 2022.
- , *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri: Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1981.
- Aktulga Gürbüz, Sevda, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tasavvufî Kültürle Kamufle Edilen Bir Yapılanma: Ömer Fevzi Mardin'in Ömeriyye Kolu", *Harran İlahiyat Dergisi*, sayı 50 (2023), s. 198-221.
- Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, sayı 125 (2010), s. 3-29.
- Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, sayı 126 (2011), s.10-12.
- Birdwood, Lord, *Nuri as-Said: A Study in Arab Leadership*, Cassell and Company, London 1959.
- Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, haz. Hülya Toker, Nurcan Aslan, II-III, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009.
- Buzpınar, Ş. Tufan, "Azîz Ali Mısırî", *DİA*, XXX, ss. 2-3.
- Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı, Ankara 1995.
- Dr. Hüseyin Hüsnü Bey'in Not Defterinden Trablusgarp Savaşı*, haz. Mebrure Değer, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul 1998.
- Ertuna, Hamdi, *1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1985.
- Esenkaya, Ahmet, "Ali Çetinkaya (1878-1949)", *Atatürk Ansiklopedisi*, (25.02.2025), <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-cetinkaya-1878-1949/>.
- Fortna, Benjamin C., *Kuşçubaşı Eşref: Efsane Teşkilat-ı Mahsusa Subayının Hayatı*, çev. Selçuk Uygur, Timaş, İstanbul 2018.
- Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020.
- Göçmen, Muammer, "Ali Fethi Okyar", *DİA*, XXXIII, ss. 342-43.
- Halıcı, Şaduman, *Yüzellilikler*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 1998.
- Harp Akademilerinin 127. Yılı: Şeref Dolu Yıllar 1848-1975*, haz. Turgut Yurdabak, Harp Akademileri Komutanlığı, Ankara 1975.
- Hock, Stefan, "Waking us from this Endless Slumber": The Ottoman-Italian War and North Africa in the Ottoman Twentieth Century", *War in History*, cilt 26, sayı 2 (2019), s. 204-226.
- İlter, Aziz Samih, C. H. D. Ryder, *Osmanlı-İran Sınıırından Anılar*, haz. Ali Murat Kurşun, Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Derneği Yayınları, İstanbul 2014.
- İlter, Aziz Samih, *Trablusgarp Harbi'nin Gizli Cephesi*, haz. İbrahim Özen, Çolpan Kitap, Ankara 2019.
- İskora, Mazlum, *Erkân-ı Harbiye Tarihçesi*, Harp Akademisi Matbaası, Ankara 1944.
- İskora, Muharrem Mazlum, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1966.
- İsmail Sabah, Gürsel Akıngüç, (haz.), *Bir Çanakkale Şehidinin Trablusgarp Günlüğü: Topçu Kıdemli Yüzbaşı Ali Haydar Efendi*, Türk Şehitlikleri İmar Vakfı, İstanbul 2020.
- İsmet İnönü: Hatıralar*, haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara 2014.
- Karal Akgün, Seçil, Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Kızılay, Ankara 2002.
- Karasapan, Celâl Tevfik, *Libya Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Resimli Posta Matbaası, Ankara 1960.
- Koloğlu, Orhan, *Fizan Korkusundan Libya Mücahitliğine*, Truva Yayınları, İstanbul 2008.
- Kurşun, Zekeriya, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti: Vehhabî Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.
- , *Osmanlı Arapları: Hilafet, Siyaset, Milliyet 1798-1918*, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul 2022.
- Kurtcephe, İsmail, *Türk-İtalyan İlişkileri: 1911-1916*, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara 1995.
- Müezzinoğlu, Ersin, "Mahkeme Tutanaklarına Göre İzmir Suikastı ve Ahmet Şükrü Bey", *The Journal of Academic Social Science Studies*, cilt 8, sayı 38 (2015), s. 155-76.
- Öğün, Tuncay, "Kara Kemal (1875-1926)", *Atatürk Ansiklopedisi*, (22.01.2025), <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kara-kemal-1875-1926/>.
- Öke, Mim Kemal, *Ömer Fevzi Mardin: Gazî ve Sûfî*, İrfan Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Özcan, Halil, *Atatürk Dönemi Türkiye-Arnautluk İlişkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi 2009.
- Polat, Ü. Gülsüm, "İmparatorluğun Son Savaşında Sivil Seçkinler: Mısır Hıdiviyet Ailesi ve Faaliyetleri", *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022, VIII, ss. 215-35.
- Sürmeli, Serpil, "Nuri (Killigil) Paşa'nın Trablusgarp Savaşı Hatıraları", *Atatürk Dergisi*, cilt 1, sayı 1 (2012), s. 137-70.
- Şahiner, Necmettin, "Eşref Sencer Kuşçubaşı", *DİA*, XXVI, ss. 471-72.
- Şıvgın, Hale, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi 1989.
- Tırlusgarp Cephesi Hatıraları*, nşr. Yusuf Gedikli, Bilgeoğuz, İstanbul 2009.
- Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ve Türk Subayları*, haz. Orhan Koloğlu, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara 1979.

- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler, 1876-1938*, Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2016.
- Taha, Nur el-Hüda Türki-Abdurrahman İdris Salih, "Tahsin el-Askeri ve Neşatuhu fi Cemiyet el-Ahd Hilal Ahdas el-Harb el-Âlemiyye el-Ula (1914-1918)", *Mecellet Diyala li'l-Buhus el-İnsaniyye*, cilt 2, sayı 95 (2023), s. 507-21
- Tümer Erdem, Yasemin, "Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey'in II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Politikalarına Katkısı", *Türk İncelemeleri Dergisi*, sayı 32 (2015), s. 23-64.
- Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.
- Türkmen, Zekeriya vd., (thk.), *Atatürk'ün Not Defterleri: Mustafa Kemal'in 5'inci Ordu Karargâhında Görevli İken Tuttuğu Notlar ile Trablusgarp Cephesi'ndeki Günlük Emir Defteri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009.
- Uyar, Mesut, Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.
- Yıldız Aybak, Sebile, "Tarikat-i Salahiye Cemiyeti", *Atatürk Ansiklopedisi*, (04.03.2025), <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tarikat-i-salahiye-cemiyeti/>.

Ek | Appendix

Table 1

Trablusgarp Harbi'ne Katılan 44 Gönüllü Osmanlı Subayının Listesi

	İsim	Memleket	Baba Adı	Rütbe
1.	Hüseyin	Sivas	İbrahim	Kolağası
2.	Alemdar	Kayseri	Ali	Mütekait Mülâzım-ı evvel
3.	Mehmet Nuri	Yozgat	Hacı Emin	Mülâzım-ı sâni
4.	Takiyüddin Fikret	İstanbul	Tahir Şevki	Yüzbaşı
5.	Mustafa Mahir	Kayseri	İsmail	Sivil
6.	Hacı Süleyman	Kudüs	Eş-Şeyh Abd	Yüzbaşı
7.	Abdülkadir	Bağdat	Mehmet Fuat	Mülâzım-ı sâni
8.	Ali Saib	Revandız	Mehmet Emin	Mülâzım-ı sâni
9.	Mehmet Fütûri	Trablusgarp	Hüseyin Fütûri	Tabip Yüzbaşı
10.	Hacı Emin	İstanbul	Abdülbaki	Yüzbaşı
11.	Mehmet Remzi	İstanbul	Hasan	Mülâzım-ı sâni
12.	Ahmet Edip	Varna	Said	Yüzbaşı -Süvari
13.	Bahaeddin	Manastır	Muzaffer	Sivil/Rütbesiz
14.	Abdülvahid	Edirne	Hasan	Mülâzım-ı sâni
15.	İbrahim Ethem	Trabzon	Hasan Şevki	Mülâzım-ı evvel
16.	Hüseyin Hüsnü	Bingazi	Ramazan	Mülâzım-ı evvel
17.	İsmet	Darende	İsmail	Rütbesiz
18.	Remzi Nâdi	Şam	Arif	Rütbesiz
19.	Mehmet Ziya	İstanbul	Abdullah	Kolağası
20.	Hüseyin	Safranbolu	Ahmet	Cerrah
21.	Ahmet Fuat	Selanik	Hüseyin	Yüzbaşı
22.	Hasan Sabri	Girit	Hacı Sabri	Mülâzım-ı evvel
23.	Hüseyin Hüsnü	Girit-Hanya	Ali	Tabip Yüzbaşı
24.	Ali Remzi	Şam	Ahmet Hamdi	Mülâzım-ı sâni
25.	Ahmet Nuri	Nevşehir	Ömer	Süvari Yüzbaşı
26.	Ali	Afyonkarahisar	Ahmet	Yüzbaşı
27.	Kasım Bahaeddin	Trablusgarp	Ali	Mülâzım-ı sâni
28.	Mehmet Said	Bursa	Ahmet	Mülâzım-ı evvel
29.	Arif	Bosna	Hasan	Mülâzım-ı sâni
30.	Safvet	Aydın	Mehmet Emin	Mülâzım-ı evvel
31.	Hasan Tahsin	Bağdat	Mustafa	Mülâzım-ı sâni
32.	Abdurrahman	Bingazi	Muhammet el-Busefi	Mülâzım-ı evvel
33.	Ahmet Şahin Mansur	Mısır	Hasan Mansur	Kolağası
34.	Mehmet Haşim	Yozgat	Hacı Raşit	Mülâzım-ı sâni
35.	Şakir	Musul	Mirliva Hacı Ali Paşa	Mülâzım-ı sâni
36.	Mehmet Refik	İstanbul	Hasan Tahsin	Yüzbaşı
37.	Mehmet Kâmil	Trablusgarp	Hasan Ramazan	Mülâzım-ı evvel
38.	Hayrullah Şevki	Bandırma/İzmit	Murat	Mülâzım-ı evvel

	İsim	Memleket	Baba Adı	Rütbe
39.	Mehmet İslam	İstanbul	Mehmet Fuat Paşa	Rütbesiz
40.	Mahmut	Galata	Ahmet	Mülâzım-ı sâni
41.	Hafız Ali	Burdur	Ahmet	Mülâzım-ı evvel
42.	Mehmet Faik	Boyabat	Necip	İtibârî mülazımlık
43.	Kadri	İstanbul	Abdullah	Yüzbaşı
44.	Ahmet Şükrü	Kerkük	Ali Galip	Kıdemli Yüzbaşı

